

84(2=663.2)

И 44

Вадим Имарионов

Курьыл орманге

84(2=663.2)

И 44

МАРИЙ ЭЛ РЕСПУБЛИКЫСЕ ПИСАТЕЛЬ УШЕМ

ВАДИМ ИЛЛАРИОНОВ

Кушыл орланге

Почеламут, муро-влак, поэма

1716

Йошкар-Ола
2009

УДК 894.521
ББК 84 (2Рос=Мари)
И 44

Тиде савыктышым лукташ полшымыштлан
Волжский районысо «Ўжара»
тўшка паян озанлык вуйлатыше
Юрий Васильевич Пушкинлан,
Волжский районысо администрацийым вуйлатыше
Геннадий Васильевич Эшкининлан,
йолташыже влак
Марий Элын калык писательже
Вячеслав Александрович Абукаев-Эмгаклан,
поэт **Геннадий Леонидович Сабанцевлан,**
прозаик **Юрий Ильич Соловьевлан**
тауштена.

Илларионов В.

И 44 Кумыл орланте: почеламут, поэма, муро.— Йошкар-Ола, Марий Эл Республикысе Писатель ушем, 2009. 144 с.

I

Шарнымаш-влак

Зоя КУДРЯШОВА.
Волжский район

Шинчавӱд шинчам кумет гынат, лектеш

Волжский район, Ысола (Чапейкино) ялеш 1959 ийыште шочшо поэт, журналист Вадим Илларионов ила ыле гын, тенений 50 ийым тема ыле. Но ала Юмын пӱрымӱ кечыже тынар веле лийын, ала ош тӱняште илаш кумылжо, вийже пытен, мо-гынат, аважым, пелашыжым, кум шочшыжым тулыкеш коден, возымо ятыр почеламут-влакшым савыктен шуктыде, шуко шонымашыжым кагаз ӱмбаке лукде, 36 ияш илыш дене чеверласен.

— Эргымын газетышке возаш тӱнгалмекше, шукынжо маньныт, пуйто Вадим олмеш ачаже воза. Ачаже, Василий Николаевич, ончыч кевытчылан, варажым ревизионный комиссийын председательжылан ыштыше чулым айдеме, марий газет-влакым да «Ончыко» журналым лудаш йӱратен. Нунын чыла номерыштым поген, арален. Шкежат изишак возгален. Ала ачажын койышыжым койын, ала шӱм-чон йодмашын вийже куатан лийын, Вадимат, кумшо классыште тунеммыж годымак я изи почеламутым, я школ илыш нерген иктаж уверым, сералтен, газетышке колтылаш кумылангын, — тӱнгале эргыж нерген шарнымаш ярымжым рончаш Анна Михайловна. — Варарак гына пырля тунемше йолташыже, туныктышо-влак Вадимын шкевуга тыршымыжым ужын ӱшаненыт. Шинчеш да йӱдвошт эре ала-мом воза. Кугурак ийготан лиймекше, мончашке кусныш. Тушан лӱмынак ӱстелым йӱнештарен. Южгунам тушанак мала ыле. Тидлан амалжат лийын. Ешна кугу ыле: куд йоча.

Ачажым неле чер орландарен. Возышо еглан тымык кўлын. А ялысе пörтыштö, поснак телым, кушан петырналт шинчат. Сандене эргым мончам ойырен налын. Йолташыже-влак, тидын нерген пален налмекышт, мемнан деке толыныт да пörтышкö пурымо деч ончыч эре мончашке ончалыныт. Вадим газетеш печатлалт лекше кажне почеламутшым ончыктен. Тунам, илымыж годымак, лудын лектам да эре шортам ыле. Ала куанымем дене, ала ава шўм эрге деч посна кодмым ончылгоч шижын, — Анна Михайловнан кызытат кумылжо тодылалт кайыш. Шовыч лукшо дене шыпак шинчажым ўштылеш. Анна Михайловна шкеже, пенсийыш лекмешкыже, «Ўжара» колхозышто тыршен. Кызыт тазалыкше йörшеш лунчырген. Но самырыкше годым моткоч писе, чулым лийын. «Ожно, уржа тўредме годым, пошкудем шешкыж дене коктын лектыт. А мый шкетын нунын нарак тўред каем ыле», — манеш. Сар годым чодырам руаш коштын. Тиде неле пашаште ыштымыжлан медальым пуэныт.

— Анна Михайловна, а Вадим эргыда могайрак лийын? Школышто кузе тунемын?

— Вадим ешыште визымше икшыве лийын. Поро кумылан, тыматле улмыж дене ойыртемалтын. Кугурак ўмбаке кычкыралмыжым, шыде койышыжым ужын омыл. Мыйым гын моткоч чаманен. Изинекак пашам ышташ тўнгалын. Школ гыч толеш да кочкынат огеш шукто, пырля тунемше йолташыже Александр Олег модаш каяш ўжаш толынат шуэш. А Вадим вигак пашалан пижеш. Вўдым нумалеш, вольыкым ончаш полша. Ыштышаш сомылжо пытымеке гына модаш куржеш. Кенужым ачаж дене пырля чодырашке пуым ямдылаш коштын, комбым кўтен. Тунам 25-30 комбо дене ончымо. Тыгак ушкал, шорык кўтў почешат шуко куржталашыже логалын. Каплан изирак лийын гын, йоллан пеш писе ыле. Чўчкыдынак муралтен колта ыле:

— Кенеж гоч, кенеж гоч
Тый мо пашам ыштенат?
— Кенеж гоч, кенеж гоч
Күтүм күтен коштынам.

Вара, студент лиймекше, тиде неле, но мондаш лийдыме йомартле пагытше нерген почеламут корнылаж дене тыге каласен:

Курык пелен кушшо кугу пүнчө
Вашлиеш тунамсе семьянак.
Тыште коштым мый, изи күтүчө,
Кодыныс чыла шарнаш гына.

Сер воктене шыргыжыт чача-влак,
Да вўчка чонемым кайык йўк.
Ошкылам шўшкен изи йочала.
Олыкышто каналта күтў.

А күтүчө ночно шўргым ўштыл
Воштылале: «Тол, пырля ушнет!»
Каныш кече... Кодамак күтүштө, —
Самырык күтүчө. Да студент.

— Школышто гын икмардан тунемын. Математика дене изишак окшаклен. «Кокытанымат» южгунам конден. Но тунемаш тыршен. Урокым ышташ нигунам виеш ўстел коклаш шындыме огыл. Эре шкеак толашен.

Икана (кузе лиймыжым ынде раш ом шарне) Вадим школ гыч кок пачке индийский чайым кондыш. Тунам тыгайже кевытыште пеш шуэн лиеден. Вадимже школышто шке возымо почеламутшым лудын ала-мо. Морко вел туныктышо, тиде рвезе школын чапшым нўлта манын, чаетым кучыктен.

Луымшо классыште тунеммыж годым «Ямде лий» газет редакций гыч серыш тольо. Вадим лудын лекте да каласыш: «Йошкар-Олашке тунемаш мияш ўжыт». Мыйже куанымем дене

адакат шортын колтышым. «Ўжытак гын, каяш кўлеш. Кеч тый-же кугун тунемше лият, да илышет ала мемнан дечын куш-тылгырак лиеш», — лыпланымекем маньым. Экзаменым сайын кучен. Август мучаште, мо кўлеш вургемжым сумкашке поген, Йошкар-Олашке тунемаш кайыш.

Илларионов Вадимын «Ямде лий» газетеш лекше заметкы-же, почеламутшо-влакым мый (статьян авторжо) эскерен лудам ыле. Ик район гыч лийын улына, ялнажымат шым менге веле ойырен шоген. Южгунам школышкыштат я иктаж-могай спортивный тангасымашке, я вашлиймашке мияш логалын. Сандене тудын возымыжым лудаш онгай лийын. А 1976 ийын октябрь тылзыште Йошкар-Олаште эртаралтше республикысе самырык автор-влакын семинар-совещанийыштышт шкенжымак ужым, палыме лийна. Умбакыже университетыштат ик жапыштак тунемна. Тиде пагытыштак чыланат самырык, мотор, шке мастарлыкыштым эше шуараш гына тўналше В. Абукаев, Г. Сабанцев, Ю. Исаков, Ю. Иксанов, Г. Ербунов тунемыныт. Пырля сылнымут кружоклашке коштмо. Университет пелен лектын шогышо «Марий мутчо» пырдыжгазетын кажне номержым нунын лўмышт сōрастарен. Кугурак курсышто тунемше-влакышт изиракышглан полшенят, ой-кангашым пуэныт.

Школышто тунемме годым кō «Ямде лий» газетышке возен шоген гын, нуно чыланат университетышке тунемаш тиде газет редакциянын пашаенже В. Исенековын возымо серышыж почеш толыныт манам гын, йонгылыш ом лий, шонем. Вадимланат тунам Валентин Борисович письмам колтен. Мемнан Сотнур школ гыч гына тудын серышыж почеш ик ийыште кумытын (В. Козлов, Л. Волкова, З. Алексеева) тунемаш толна. Студент лиймекынат, тудо поро ой-кангашыж дене шуко полшен. Чаманаш гына коদেশ, тиде поро туныктышынан ўмыржō кўчык лие.

Вадимынат возымыжо лач университетыште тунеммыж го-

дым утларак виянгын, пеледын, чўчкыдынак газетлаш печат-
лалтын. Адакшым вес амалат лийын: лач тынгте тудо ончыкы-
лык пелашыже, Оршанка велысе ўдыр дене палыме лийын,
ўмырешлан йўратен шынден. Волгыдо йўратыман творчествож-
лан вийым юзо памаш вўд гай ешарен шоген. Ятыр почеламут-
шым Фаяжлан пўлеклен. Тудын лўмешак возымо «Кўрен шин-
ча» почеламутшо кумдан шарлыше муро семын палыме.

Фаина Сергеевна кызыт Волжск олесе икымше номеран
йоча садыште марий калыкын историйжым туныкта. Пелашыж
нерген мутшым тыге тўнгале: «Палыме лийынна общежитий-
ыште. Тудо икымше курсышто тунемын, мый — кокымшышто.
Моктаныде каласем, икте-весынам чынак йўратенна. Каникул
пагытыште, ойырлымеке, икте-весьлан серышым чарныде сер-
калыме. Вадим южгунам, тора корным шотыш налде, ялыш-
кем кудал толын. Эре пеледышым пўлеклен.

Ондалкален моштен огыл. Чыным чот йўратен. Тидын де-
нак, очыни, ылышысе южо нелылыкше кылдалтын. Пушкидо
кумылан ыле. Иктаж-кў осал шомак але койыш дене кумыл-
жым волтен гынат, нигунам шыде дене ўчим савыраш тола-
шен огыл. Йолташыже-влакым аклен.

Икшывыже-влакым йўратен. Нунышт кумытын улыт: кок
эрге да ик ўдыр.

Йочана-влак Вадим гаяк тыматле, поро кумылан, калы-
кым пагалыше улыт. Ялышке мийымеке, кеч Ылсолашке, кеч
Кўрдышкў (Фаян шочмо ялже), ачаж семынак ик ег денат
саламлаттде огыт эрте».

— Университетым тунем пытарымекеда, кушто иленда,
могай пашам ыштенда?

— Паша корнына Оршанка район гыч тўнгале. Вадим тиде
районысо «Ончыко» газет редакцийыште кусарышылан ыштен.
Кўлеш лийме годым ответственный секретарын пашажым
шуктен. А мыйже роношто методист ылым. Вадим тиде жа-
пыштак Оршанка педучилищын туныктышыжо П.Е.Емелья-
новын вуйлатыме «Самырык тукум» кружокышко кошто. Па-

лемден кодаш кӱлеш, моло поэт-влакын возымыштымат чарныде лудын, нунын деч тунемын, мастарлыкшым шуарен. Поснак Валентин Колумбын, Сергей Есенинын возымыштым лудаш йӱратен. В.Колумбын поэзийже негызешак диплом пашам возен.

Но Оршанка гыч каяш логале. Шкенан пачерна уке ыле. Редакций пеленсе пӱлемыште илен толашышна. Адакшым ялыште улшо ачаж ден аваже шонго да черле лийыныт. Сандене Волжский районысо «Ўжара» колхозышко илаш куснышна. Тыште тудо диспетчерын, комсомол секретарын пашажым шуктен шогыш.

Ачаже колымеке, ялысе сурт-оралтым коден, авана, Анна Михайловна, дене пырля Волжск олашке илаш куснышна. Куснышна манме дене, ик татыште погынен, чылан иканаште толаш йӱн лийын огыл. Вадим эн ончыч шкаланже «Волжская правда» газет редакцийыште паша верым муо. Икмыняр жап гыч пачерым пуышт. Тунам уло ешге олаште илаш тӱнгална.

Тыште Фаина Сергеевнан ойлымышым изиш кӱрлнем. Молан манаш гын, Вадим дене утыч мыланем «Волжская правда» газет редакцийыште вашлияш перныш. Тушко толмыж годым мый редакцийыште кусарышылан ыштем ыле. Тудымат тиде пашашкак налыч. Икмыняр ий ик кабинетыштак шинчышна. Кусарыме пашам палыдыме еҥ тиде сомылым пеш куштылгылан шотла. Мемнан редакцийыштат тыге шонышо-влак лийыныт. Материал ямде, районышко да мойн лектын коштын кычалме огеш кӱл. Шочмо йылметым сайын палет гын, машинке воктеке шич да шолтко веле. Но чынжым гын, кусарыме пашат куштылгыжак огыл. Адакшым журналист семын шкендым ончыктен от керт. Сандене шукынжо, кӱлан тиде паша дене газет редакцийыште тӱкнаш логалын гын, йӱн лиймеке, вигак возымо пашашке куснаш тыршат. Вадимат икмыняр жап гыч ял озанлык отделын корреспондентше лие. Мутат уке, тидыже тудын возаш кумылан улмыж дене кылдалтын. Но шинчен мем-

нан кабинетыштак. Сандене түрлө нерген мугланаш, койыш-шоктышыжым пален налаш йөн лийын. Мый аважын да пелашыжын ойлымашкышт эше иктым ешарынем: тудо мыскарам йөратен. Шуко огеш ойло, но каласа иктаж-мом тугайым, воштыл колтыде, нигузе от чыте.

Но мыланем, йөратыме пашамым, коллективым коден, тушечын каяш логале. Умбакыже Вадимын илышыштыже, пашаштыже мо лийын каен — мый раш ом пале. Сандене, шке гыч шонен луктын, иктешлымашым ынем ыште. Шкеже кенгежым утларакшым ялыште лияш тыршенам. Сандене тудын колымыж нерген вигак пален налын омыл.

Ял гыч толмеке, ола уремеш редакцийыште пашам ыштыше М.Ушаковам вашлийым. Тудо мане: «Вадимым тойымашке молан шыч тол?» Мыйже ончыч могай Вадим нерген ойлымым шым умыло. «Илларионов колен» манмекше, ўшанымылат ыш чуч. Кузежым-можым Маргарита Тимофеевнат каласаш ыш тошт. Илыш гыч шке кумылын каяш шонышо южо ен, амалжым ончыктен, серышым возен кода. Вадим нимом возен огыл. Сандене Ушакова тыге веле каласыш: «Айдемым илымыж годым огына арале, полыш кидым огына шуялте. Вадимын тидын деч ончычат шкенжым пытараш төчымыжым ме, йолташыже-влак, паленна. Тудын шүм-чоныштыжо мо ыштаттмым кеч изишак умылаш, полшаш тыршена ыле гын, ала тудо тачат ила ыле».

Айдемын сайын илымыже, тазаже, күлешыже годым йолташыже-влак, чынак, шукын лийыныт. Ыштыже тудо ик йонгылыш ошкылым, «йолташ-влакет» шукыж годым уждымо-колдымо гай лийыт, воктечет писын эртен каяш тыршат. Тыгай годым кеч иктаж тиде туткар гыч утараш төчен онча гын, ала айдеме чынже денак илыш деч ок йүкшö ыле.

Йолташ манме шотышто Фаина Сергеевна ик случайым шарналтыш: «Университетыште тунеммыж годым Вадимын ик эн лишыл йолташыже Г.Ербунов лийын. Ик группыштак туне-

мыныт. Но тудыжат Вадимын уке лийме ийынак изиш ончыч-
рак колен. Вадим тидын годом ялыште лийын. Сандене Генан
уке лиймыж нерген пален огыл. Мыят, тудым тургыжландараш
огыл манын, тидын нерген шым ойло. А вара, Вадим колыме-
ке, омым ужым. Пуйто Г.Ербунов дене пырля коштыт».

Тутеже чын йолташ вес тўняштат йолташ лийын коদেশ.
Уке гын тыгай омо огеш кончо ыле, очыни.

— Шке ўмбакыже кидшым нўлталаш Вадимын могай амал-
же лийын? — сай огыл гынат, йодышым пуышым Фаина Сер-
геевналан. — Уке гын икте иктым ойла, весе — весым. Манеш-
манешым йўратышыже шке гычат ешара.

— Амалжым ынде шкежак веле пален. Паша гыч толеш да,
нимом ойлыде, шып кия. Вара туштыжо (пашаштыже), очыни,
шижтареныт, могай-гынат мутланымаш лийын. Тушечын кай-
ыш. Йошкар-Олашке каяш шонен пыштен ыле. Паша верымат
муо, но шонымыжо ыш шукталт.

Ялеш пакчасаскам шындена да, кок икшывым налын,
авай дене пырля канышлан тушко кудална. А кугу эргынам
ачаж пелен кодышна. Но пўрымаш деч кугу от лий, маныт.
Эрлашыжым, 25 июньышто, тудо уке лийын.

Самырык поэт, журналист В.Илларионов 36 ияш мемнан
дене чеверласыш. Но шарнен илашна ятыр чапле почеламут-
влакым коден. Возымыжо моло самырык поэт-влак дене пырля
«Дружба» альманахеш, «Кинде-шинчал», «Тылат» сборниклаш
савыкталтын. «Киндылан вуйым савем» поэмыже «Ончыко» жур-
налыште лектын. Тудын «Кўрен шинча», «Пытартыш серыш»,
«Ик ганат тылат шинчам пўялын омыл», «Мылам — латкан-
даш», «Йылык серыш волышна» почеламутшо-влаклан возымо
муро-влакым чўчкыдын радио дене колаш лиеш.

«Кугарня», 1988 ий 26 июнь

Йолташ нерген мут

Лишыл енг, родо-тукым, йолташ нерген эртыше жапыште кутыраш моткоч йӱсӱ. Кок пачаш йӱсырак, кунам тудо вийвал пагытыште, самырык вуя, илыш дене чеверласен гын; эшеат чот неле — ош тӱняште яндар южым шӱлаш оккӱллан шотлен, шке ӱмбакше кидым пыштен каен гын...

Лач тыгай пӱрымаш мучаш лийын пугырак лишыл айдеме, йолташ, Вадим Илларионов, дене.

Ончылнем 1982 ийыште савыкталтше «Кинде-шинчал» почеламут сборник кия. Вич самырык поэтым: Светлана Эсауловам, Геннадий Сабанцевым, Вадим Илларионовым, Альберт Лаврентьевым, Вячеслав Абукаевым — ик ком кӱргыш чумырышо книга. Фоточурийже теве. Тура, серьезный ончалтышым ышташ тыршен гынат, шинчаштыжат, тӱрвыштыжат весела да шыргыжалше сын-кумылжо коешак. Веселак ыле тудо. Мыскараче. Да илышлан, пашалан куанен моштышо, тудым ниму-чашдымын йӱратыше... Тыгай айдеме илыш гоч шке кумылын каяш кӱна манын, иктаж-кӱ иктаж-кунам шоналтен кертыв мо?!

Мый Вадимым коло ий паленам манам гын, изиш ондалем лиеш. Пытартыш ик ийжым пален омылак. Титакан улам манын, таче шкем вурсаш — ынде тиде яра мут. «Айдемым аклена уке лиймекше...» (Г.Сабанцевын почеламутшо гыч) манмат кынервуйым пурлыктен ок сене. Но аклашыже кӱлешак. Айдеме семын. Поэт семын. Вадим тидым сулен. Садланак мый кызыт нине корнылам серем, тудын рукописьше дене пашам ыштем. Поэт Вадим Илларионовын мурпогыжым иктеш

чумырен лукташ моло-влакымат полшаш йодам. Вет тиде йолташнан ик тичмаш да пытартыш книгаже лиеш.

Вадимым шкенжым мый 1976 ий шыжым вашлийынам, но лумжым, фамилийжым тылеч ятыр талук ончыч паленам. «Ямде лиеш» чўчкыдын печатлалтше юнкор-влак тунам, чынжымак, икте-весышт дене школыштак заочно паласеныт. Мемнанат эсогыл ик газетеш йыгыре печатлалтмына лийын. Сандене, Марий университетын Эшпай уремысе тўшкагудыштыжо вашлийын, первый гана кидым кормыжтымына изи годсо йолташым ужмылак чучын. Шарнем, Геннадий Ербунов дене коктын коридорышто лишемич: «Тый Вячеслав Абукаев улат вет?»

Вадим мый дечем кок тылзылан vele самырык, но мый школыш ондакрак каенамат, университетыште курс почела ту-немна. Такше ме тиде ойыртемем шижын огынал. Эн ондак, мемнам поэзий ушен, сылнымут кружокыш пырля коштынна; пырляк, почеламутнам нумалын, редакцийыш куржталынна; студент годымак ик жап «Ямде лий» газет редакцийыште пел ставкыште пашам ыштенна.

Кокымшо, мо 2-шо ден 1-ше курсым ушен — тиде Вадимын вигак мемнан группысо Оршанка вел ўдырым йоратен шындымыже. Икманащ, тудо курсланна вене лийын. Кум ий чоло келшымеке, Вадим ден Фаина ушнышт. Сўаным шочмо Ылсолаштыже ыштышт. Орѣн ден качын родо-тукымышт пелен университетын кок курсшо иквереш гўжлыш. Вес ийжылан Эдик эргышт шочо.

Кодшо шыжым мый Волжскыш мийышым. Мыйым тушто ачашт гаяк поро, тыматле, весела Алеша ден Надя вашлийыч. Шукертсек олаште илат гынат, марла туге яндарын кутырат. А Эдик армий гыч чыла серышыжым шочмо йылме дене возен. Шукерте огыл салтак гыч пўртылшў Эдик дене Йошкар-Олаште вашлийна. Ну, чылт Вадим! Уло, конешне, аваженат сын-кунжо, но ончалат — ачажак. Капшат эсогыл Вадим

деч кўш огыл. Шинчаже, шырғыжалмыже... тудак. Эх, нине кум мотор шочшым ончен, таче пеленышт ачалан куанен илашет!..

Университет деч вара Илларионовмыт Оршанкыште илаш да пашам ышташ тўнгальч. Вадим — «Ончыко» газет редакцийыште, Фаина — роношто. Илат ыле редакций зданийыштак ик пёлемыште. Мый нунын дек шуко гана уналыкеш миенам. Пырля эр йўдымак кол кучаш лектын каенна. Но мутланы-машна эре гаяк поэзий дек пёртылын. У почеламутна дене ваш палдаренна, Марий книга издательствыште теве-теве кўэшталт лекшаш почеламут сборникнам вученна.

Геннадий Сабанцев, Юрий Исаков, Юрий Иксанов вузыш пурымышт годымак поэзийын омсалондемжым пентгы-дынрак тошкалше ыльыч гын, ме Вадим дене изиш «йочарак» лийынна. Но коктынат нуным покташ кўлынак пижна. Вадимын лирик кумылжо пеш вашке пеледалт кайыш (тыште, мутат уке, Фаинам йөрәтен шындымыжынат рольжо кугу), пеш лывырге, сылне почеламут-влакым возаш тўнгале. Книга издательствыш поэзий сборникнам чыланат ик жапыштыракак сдайышна — «Сылнымут шыже» семинар гоч темленыт. Конешне, кажнына изирак гынат, но посна «мелнам» вученна. Шонымо да вучымо семын ыш лий. Издательство 1981 ийыште «Волгече парча» сборникеш вич авторым ушыш (тушко Юрий Иксанов ден Юрий Исаков верештыч), талук гыч тыгаяк да тына-рак самырык поэтым «Кинде-шинчал» книгаш савыктышт. Но тидланат ме нимучашдымын куаненна. Сигнальный экземплярым налмеке, вигак Оршанкыш йынтыртышым. Вадим ту кас-тенак олашке кудал тольо. «Кинде-шинчалым» тамлен «шўал-тышна» икымше сылнымут саскана гыч типографий пуракым.

Студент годым ме веселан да пайдалын илышна. Талук мучко мочол марий йылме касым, сылнымут касым эртарена ыле факультетыштына! Ўжына редакций пашаен, поэт-пи-

сатель, артист-влакым. Пединститут дене вашкылна моткоч пенгыде лийын! Тусо студент-влак мемнан деке, ме нунын деке мероприятийлаш ваш коштынна! Да каже гана почеламутым йонгалтаренна.

Йолташ-влак, уна-шамыч ончылно сайжым лудаш тыршыме, конешне. Тыгайлан лўмынак уым серенна. Но Вадимын ик «коронный» почеламутшо ыле. Эре иктым тўяш сай огыл манын, тудо весым лудын, но кў ик гана «Шарнем, сар шўшпык...» почеламутшым колын гын, кеч-кунамат Вадим деч тудым совым кырен лудаш йодыныт. Тудо «Кинде-шинчал» сборникыш пурен, но...

Но мый кызыт ты почеламутым авторын оригиналже гыч цитироватлем. Пўтынек. А вара ик-момак рашемдем.

Шарнем, сар шўшпык помыжалтме годым
Шыман да порын кормыжем кизам,
Тунам пеледше ломбо дечын толын
Малаш йышт возын воктекем изам.
Шинчам почде ондалын тудым шокшын
Шонем: «Ораде, мом кычал коштеш?
Ал ўжара дене волгалтше шошын
Эр тымыкшым кузе кўрлаш тоштеш?»
А ынде жап эртен. Йомартле лупсым
Йыштак келаш перна вет мыламат.
Коклан шарнен, колам изамын мутшым:
«Ит йодышт. Кушмекет пален налат».
Тачат сар шўшпык помыжалтме годым
Шыман да порын кормыжем кизам,
Пеледше мужыр ломбо дечын толын,
Мый шольым дек шыпак пызнен возам.

Аудиторий, тиде почеламутым лудыктыде, Вадимым верышке шынден огыл. Чынжымак, чапле. Наизусть паленыт шукын тидым. Ўдыр-влак гын «изам», «шольым» олмеш «акам, шўжарем» манын, шканышт келыштареныт.

Но сборникыште ты почеламутшым ужмеке, Вадимын кумылжо чотак волен кайыш. Кокымшо ден кумшо строфа чылт тыгаяк, но икымше ден нылымше... Тангастарыза да шоналтыза:

Сар шўшпык-влакын помыжалтмышт годым
Тарватыш ала-кõ изи кисам.(???)
Тачат (?) пеледше ломбо дечын толын
Малаш йышт возо (?) воктекем изам.

Ом комментироватле. Теве — пытаргыш ныл корно:

Мыят сар шўшпык помыжалтме годым
Төрлен пыштем мотор изи кизам. (???)
Пеледше мужыр ломбо дечын толын,
Вик (?) шольым дек малаш пурен возам.

Раш, книган редакторжо тыште поэтлан путыракат «маска полышым» ыштен. Тыгай «редактироватлымашлан» сборникын моло авторжо-влакат икте-весе ыштан вуйым рўзеныт.

Вадим ялым чот йōратен. Эн ондак, конешне, шочмокушмо Ёлсолажым. Но пелашыжын Кōрдыжат (Оршанка районшто, Тошто Крешын воктене) лишыл лийын. Сандене каныш кечылан нуно ешге тышкыжат, тушкыжат кудалыштын. Эше ачажат, аважат черлырак улыт. Ешыште куд икшыве лийын гынат, шочмо сурт гыч чылан кайыкла чонештеныт. Мутат уке, жапыштыже Илларионовмыт Оршанкыште пачеран лийыт гын, эрелан тушан вожагытат ыле дыр. Но тиде йодыш тунамат, кеч олаште, кеч поселкышто, эре чоным кўрыштын. Редакций пелен пōлемыште илен толашымаш, ача-аван черле улмышт суртозам шочмо кундемыш пōртылаш кўлмō нерген шонаш таратен. Тыге нуно Волжский районыш куснат.

Колхозышто комсомол секретарылан ыштымыж годым мый

Вадим Илларионов — пырля тунемше йолташыже
Володя Пауктин дене. 1976 ий.

Вадим Илларионов Иван Речкин йолташыж дене.

Кумшо курс — тунемме аудиторийыште. 1979 ий.

"Ямде лий" газетын юнкоржо-влак — писатель Валентин Исенков дене пырля. 1978 ий.

МарГУ-н проректоржо Г.Н. Айплатов Вадим Илларионовлан
дипломым кучыкта. 1981 ий.

Марий университетын "У памаш" сылнымут кружокын членже-влак. 1976 ий.

Вадим Илларионов — "Волжская правда" газет
редакцийыште ыштымышж годым. 1994 ий.

Марий кугыжаныш университетын студентше-влак. 1980 ий.

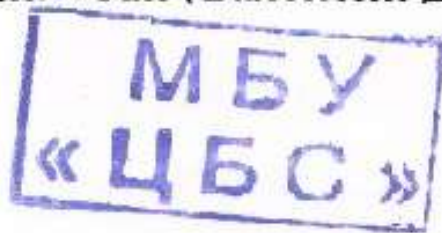
Илларионовмыт еш. 1988 ий.

Вадиммыт деке икмыняр гана миенам. Ачаже колен ыле. Пы-
тартыш икшывыштын, Надян, эше пеш изижымат шарнем.

Сылнымут чонан айдемылан, поэтлан, творческий енг-
влак деч өрдыжтö илаш йöсö. Арам огыл ончыч пешак үшаным
пуышо, но вара тораш кайыше ятыр автор, илен-толын, сыл-
нымут паша деч эркын торла, южышт возымым йөршынат
чарнат. Но Вадим возен!

Мый 1984 ийыште, «Ончыко» журналын тўн редактор-
жылан Александр Юзыкайнын шогалмекше, көнен-көныдеак,
манмыла, тушко пашам ышташ мийышым. Редакций эше Ком-
мунистический уремысе пörтыштö верланен ыле. Вадим Илла-
рионов тушко «Киндылан вуйым савена» поэма-триптихым
кондыш. Александр Михайлович Юзыкайнын мастар писатель,
тале романист улмыжым чылан кутешнен каласат, но тўн вуй-
латыше семын тудын ситыдымашыже, умылыдымашыже лий-
ынак. Тўналтыш гычак тудо журналыште поэзийым «туртык-
таш» пиже. Почеламут аршаш-влак иземыч, пуйто лудшо про-
зым гына жапла. Шарнем, Вадимын поэмыжымат тўн редак-
тор, эше луддеак, страница чотым гына ончалын, вигак мане:
«Михаил Иванович, лудын лек, сай гын, пелыж наре кўчыкем-
ден ямдыле!»

Мутат уке, сылнымутан произведений дек, поснак тудын
авторжо самырык гын, тыгай отношений лийманак огыл. По-
эмым мыят лудым. Мутат уке, тудо шүдö процентыш шушо
огыл, но уло чон дене, мастарлык кўкшыт дене, поэтическиак
возалтын. Тугак, тунамак печатлаш лиеш да кўлеш ыле. Нöлтал-
теш ыле Вадимын кумылжо, шарла ыле шулдыржо, вес произ-
веденийже-влакым эшеат чаплыракым сера ыле. А поэмысе си-
тыдымашла чучшыжым редактор дене пырля үстел коклаштак
төрлаш лиеш ыле. Уке шол, тудым семинарыште кангашаш тем-
лыме, кеч поэзий секцийым тудо Якимовак (Валентин Дмит-
риев дене пырля) вуйлатен.

Семинарлан Вадим поэмым гына огыл, а «Кумыл орланге» лўман тичмаш сборникым темлен. Мый денем кызыт М.Якимов ден В.Дмитриевын рецензийышт уло. Тушеч тўн шонымашыштым ончыктем: «Кўчыкын да раш каласаш гын, сборникын негызше уло, гражданский пафос шўлышан почеламут-влакым ешараш кўлеш! (Ах, могай «патриотизман» лийынна, калтак! — В.А.-Э.) Тидын годым автор тематикым кумдангышаш, кызытсе илышлан утларак вниманийым ойырышаш, альбомлык интимный лирика деч кораншаш.

Ме семинарыште тўнжў «Киндылан вуйым савена» поэма-триптих нерген мутым лукна. Вик каласаш гын, тудым триптих манаш ок лий, кум ужашан тыглай поэма веле. Семинарыште палемдышна: автор первый ужашым лушкыдынак, шуйкален возен, кокымшо — сайрак, а кумшо ужашым, мемнан шонымаште, тыгак кодаш лиеш, тўрлымат ок кўл. Первый ден кокымшо ужашлам тўрлатымек, 350-400 корнан поэма лектын кертеш...»

Теве тыгайрак «полыш-кангаш» темлалтын лўмлў поэт-влак могырым. Ик могырым чыла уло: сборникат, поэмат, но... вашкыман огыл, тўрлыман, пунчалман да, эн тўнжў, 620 наре корно гыч ик кумшо ужашым пўчкын шуыман! Кеч конкретный замечанийже нимат уке...

Мыйын кидыштем кызыт поэмын тичмаш вариантше уло. Толашен, Вадим тудым икмочоло кўчыкемдаш, верын-верын страницылаште кок-кум строфа дене удырал шуэн, шке кидше дене ятыр корнылам тўрлен. Поэма мучаште, чынак, «Ўлсола ял, 1984 ий» манын сералтын. А шкенжынак ямдылыме «Кумыл орланге» сборникшын ончыл страницыштыже «1986» цифр шинча. Эше лу ийым илен тылеч вара поэт, но книгаже ош тўням ужын огыл. А поэмыже, икымше гана редакцийыш кондымо деч вара ныл ий эртымек, 1988 ийыште гына, кўчыкемден-локтылмо вариант, «Ончыкеш» савыкталтын. Кеч-кў кеч-

мом ойлыжо, но сылнымут журналын тўн редакторжо гыч Семен Николаевын кайымеке, тушто самырык автор-влак савыкталташ ятыр нелеме.

Кызыт Александр Юзыкайнат, Михаил Якимоват, Валентин Дмитриеват, Вадим Илларионоват, очыни, чонышт дене пырля чонештылыт. Вес тўняште илыш уло гын, вежат, икте-весыштым шукертак умыленыт. Кийыме верда пушкыдо лийже!..

Вадимын комсомол секретарьлан ыштыме жапше неле саманлан, илыш пудыранаш тўналмылан (перестройкет кунам унчыли стройкыш кайыш), комсомолын лўмжō волымо годымлан лачеш толын. Ўлсолоште вашлиймына жапыште тудо пашаж нерген чон юарлен кутырен огыл. Утларакше поэт шўмжō моло-влак дене йыгыре кырыдымылан коржын. Вozyмыжым шонымо семын печатлен кертдымылан кумылжо волен. Мый полшен кертын омыл, «Ончыко» журналыште талукымат ыштен шым шукто, Александр Михайлович дене ик йылмым ышна му да мый, ик ийлан Йошкар-Олам коден, Вадимын ончычсо паша верышкыже — Оршанкыш, райгазет редакцияш, куда-лым. Вадим нерген тушто пўтын коллектив эн поро мутым ойлен. Кажне вашлийме годым «арам кайыш» манын шарналтен Петр Емельянович Емельянов. Дубляж шотышто замредактор, поэт Григорий Васильевич Иванов тудын пашам тыршен да моштен ыштымыжым эре палемден.

Кызыт мый денем Г.В.Ивановын Вадим нерген шарнымашыже уло, тудо шукерте огыл «Кугарня» газетеш лекте. Тушто тудо пырля понгым погаш коштыштым воза. А ятыр жап гыч, Вадимын уке лиймекше, Григорий Васильевич омым ужын, кузе тудо шкеж дек замредакторжым «тол, то-ол» манын ўжын.

Мый денемат тыгай лийын. Икана сад участкыште малаш шкетын кодынам. Омо конча. Вадим толын мый декем, пырня

үмбалне шинча да «айда пырля, айда» үжеш. Мый лүдын-пошырнен помыжалтам, кынелын, сортам чүктем, тамакым пижыктем, семянем юмым пелештем, йүкынак «кай, мый тый декет мияш ом шоно» манын поктем. Возам, нералтем, адак конча. Тыге эр марте икмыняр гана лие.

Колышо енын чонжо чонештыл коштеш, маныт. Айдемылан (илышылан) чот йөсө лийме годым ош тўнясе орлык деч утараш шонен, чаманен шкешт дек үжыт гын веле? Тыгодым, мутат уке, лушкыдырак көргө виянжым сымыстарен сенат ала? Ала Вадимымат ту кенежым тыге иктаже үжаш толын? Тунам тудо чон дене чот орланыше ең лийын да садлан торешланен кертын огыл? Ала эн лишыл йолташыже, Гена Ербунов, кудыжо тылеч изиш ончычрак черланен колен, налаш толын да нантаен сенен? Вет Фаина ик омыштыжо нуным пырля коштшым ужын... Ала-ала...

Возымо паша дек лишылрак лияш манын, Вадим содыки вараже «Волжская правда» газетыш куснаш пунчалын. Ончыч ял гыч шкет каен, а пачерым налмекше, кугу ешыжым да аважымат Волжск олаш конден. Мый тудо пачерыште Вадимын эше шкет улмыж годым ик гана да теве кодшо ийын шыжым лийынам. Пырля вашлиймына годым тудо пашажланат, пачерланат йывыртыше ыле: «Теве школышто тунемме ий пыта, пакча көргым шындена да чылан тыште илаш тўнгалына», — куанжым шылтыде ойлыш. Да тыгак лие. Мыйын «Пионер йүк», вара угыч «Ончыко» журналыште ыштыме годым шуэн гынат, Йошкар-Олашке толеден. Возен уже шагалрак. Векат, савыкталтде илымыже, книгажын темпланыш пурыдымыжо кумылжым мочоло-гынат йүкшыктареныт. Адакше кум изи йочам йол үмбак нөлтыман, черле авам ончыман, шошо гыч шыже йотке Ылсолаште пакчам эскерыман... А редакцийыште кусарыше должность гыч ял озанлык отделым вуйлаташ тўналмекше, жапшат шыгыр лийын.

Вадимын койыш-шоктышыштыжо, чоныштыжо чын верч шогымо кумыл пенгыдын иланен. Кӧ пала, можыч, южтунамже йонгылышат улмаш, утыждене ырен да шӱмжым когартен, но чакнаш тунемше лийын огыл. Мутат уке, айдеме иктаж-могай илыш куктеж дене ок келше, шкенжын чын улмыжым пала гын, «правам качаяш» тудын праважат уло. Но мемнан илышыште чын «чыным» муаш ту жапыштат йӧсак улмаш. Адакше тугай сомыллан пижме годым шкат идеальный лийман дыр. А ме, поснак писын сусырген кертше поэт-влак, идеал деч тора улына. Амал деч поснак але чон йӧсым лыпландараш пуйто — вигак чарка дене тангалтына. А тӱнгалтышлан кучымо ик чарка мемнам умбакат нангаен сена. Саде «оксала налме чер», можыч, подымо татыште, кернак, неле-йӧсым мондыкта, но вараже кок пачаш нелыт дене шӱмым темдаш тӱнгалеш. Паша ок воране, шкем титакленак, еҥ-влакымат ужмо ок шу, изи амаллан кугун пудешталт кертат — нерв лушка.

Тыгай тат-влак жапын-жапын лийынак шогат гын, айдеме шкенжымат ужмышудымыш савырна. Ушыш ала-могай шонымашат толеш. Да эре икте нерген шонкален, чоным туржмаш кунамже тупела «манийым» шочыктен кертеш.

Ом пале, Вадим пытартыш ийлаштыже чон шыгыржым Волжскышто иктаж-кӧлан почын гын? Но мыланем пытартыш гана вашлиймына годым тыгела каласкалыш...

1994 ий, кенгеж ыле. Мый «Ончыкышто» ыштем. Ик кечын пӧлемыш Вадим, Фаина, Эдик эргышт пурышт. Тӱжвач ончымаште — тудо Вадимак. Но кутырымаштыже ондаксе веселалык уке. Шинчаштыжат, тӱрвыштыжат шыргыжме пале ок кончо. Пашам коден улмаш. Волжск гыч йӧршын кайыме нерген кутыра. Шонымашыжым тыгела почо: ала-кӧн корныжым тореш вонченам ала-мо... Почешем эре эскерен коштыт... Пычкемыш лукеш авыренат кыреныт... Уремыште шкет кошташат лӱдам... Йошкар-Олаште паша верым муаш гын, сай ыле...

Вадим пешак почылтшо чонан рвезе ыле. Мый дечем ту-

дын нимогай секретше лийын огыл. Чыла-чыла каласкален. Вет пытартыш гана ужмына деч ончычшат жапын-жапын вашлиенна. Иктаж-мо тугай лиеш гын, ойлыде, просто ок чыте ыле. А йöратен тудо весым — поэзийым. Поэзийже (утларакше ялысе мончаште возымо) лудшо дек шудымылан, книгам луктын кертдымылан чон вургыжын, коржын. А ала-кöм пуйто йöратыме нерген шомак теве молан шочын кертын. Ойлышна, тудо пеш весела, мыскараче ыле, мутлан нигунам күсеныш пурен огыл. Ёдыр-влак денат лодымандаш пеш йöратен. Йөршын палыдыме дене кевытыште черетыште шогышыла, автобусышто кудалшыла кутыраш тўнал кертын. Да моткоч писын ик йылмым муын. Öрдыж гыч ончымаште, можыч, садлан тугела койын дыр. Чынжым гын Вадим ешыжлан ўшанле марий лийын.

Илыш — пасу гоч вончымаш огыл, ойла калык. Саман тургым весела айдемым ойганыш савырен кертеш, порым — осалыш, вияным — вийдымыш. Илышаш еным шўгарышкат пуртен пышта теве.

Айдемылан шочмыж годым суксо ден пўрышö чыла ончыкылыкшым возен пуат, маныт. Чын тиде ала чын огыл — иктат каласен ок керт. Ёмыр лугыч колышо ең-влак нерген (поснак тидыже возышо-влак шотышто чўчкыдын конча-солна) вараже тыгайрак мут чер семынак тўжвак вита: эх, ила гын, эше мыняр сайым ышта (воза) ыле!.. Эх, тунам полыш кидым шуялтыше ең пеленже лияшет — тачат ила ыле! Эх, молан шыгыремдылыныт, молан илашыже да пашам ышташыже йöным пуэн огытыл?!

Чын огыл тиде! А просто пўрымаш дыр.

Шукерте огыл «Кугарня» газетеш Г.Зайниев тиде проблемым тарватен ыле. Пушкин, Лермонтов, Есенин, Цветаева... дене ушенрак, ёмыр лугыч лийше марий поэт-писатель-влакым шарналта. В.Илларионоват саде спискыште уло. Журналист

титакан-влакым ок кычал да чын ышта. Просто кузе колымыштым рашемда да возымыж дене, мыйын шонымаштем, тыгай азап деч саклалташ кўлмым шижтара.

Чынак, ну, кō Пушкиным, Лермонтовым дуэлыш шўкен? Шкешт. Кугешнымашышт. Пўрымашышт!

Пеш талантан Морко руш поэт А.Сычѳв неле-йѳсѳ годым чытен, а чапле пачеран лиймекше, вўд вакыш тѳрштен... Молан? А.Степанов, тамакым пижыктен, кузе мален колтыман ыле? Юмо але ия тыгайыш шўкалын?..

«Эх» манаш жап эртымеке лиеш тудо...

Колышым кынелташ ок лий. Поро пашажым шарнен ылыман. Вадим почешыже шўм мурсаскажым коден. Ик-кок енлан огыл, уло марий калыклан. Сандене тудым адресат дек шукташ — мемнан парымна. Парымым тѳрлыман. Тидыже мастар енлан памятник гай лийшаш. Вадимын поэзийже — тыгаяк чапкў гай.

Ўшанyme шуэш: поэт Вадим Илларионовын ыштен кодымо пашаже у курымыштат марий калык коклаште вержым муэш.

«Марий Эл», 2001 ий 23 июнь

Геннадий САБАНЦЕВ,
поэт

Пеш волгыдо айдеме ыле

...Тунам, 1970 ийла кыдалне, ме, МарГУ-н студент ешышкыже ушнышо ўдыр-рвезе-влак, шкенам кызытсе 50 ияшым ужын кертын улына мо? Конешне, уке! Вет самырык ен кечкунамат тачысе кече дене ила. Жап веле шке сомылжым лым лийде ышта да ышта — тўрлѳ пуламыр лугыч шижынат от шукто, кузе ўмыретат эртен кая...

Зоя Кудряшова ден Вячеслав Абукаевын чон вошт колты-мо шарнымашыштым эше ик гана лудын лектымат, тўнгалтыш пагыт мыйынат шинча ончылнем уэшын пеш раш сўретлалте, шўмышкō ойлаш лийдыме лайыкым ешарыш. Эх, уэш ту ылышыш пўртылаш ыле! Ок лий шол...

Южо еңже дене, пырля шинчын, шарнымаш мундырамат ынде рончалтен она керт. Мутлан, Вячеслав денак. Але Вадим Илларионов дене...

Вадим... Книгаштыже тудын нерген ик-кок мутым ойлыде кодам гын, тудын ончыланже мылам кугу сулык лиеш...

Но изирак шарнымаш мундырамын шўртō тўнгалтышы-жым кушеч рончалташат ом пале. Вадим нерген Зоя ден Вячеслав пеш луйык каласкаленыт. Ушышко МарГУ-н истфилфакшын коридоржак толеш. Тиде факультет Ленинский проспектыште, Йошкар-Ола администраций ваштареш, урем гоч, кок пачашан пўртыштō ыле. Кызыт тиде пўрт деч олмыжат кодын огыл — чапле полат-шамыч нўлталт шогалыныт. Вашталтеш, сылнештеш Йошкар-Ола.

1976 ий сентябрь тўнгалтыш ыле. Ме кокымшо курсышто шинчымашым погаш тўнгалынна. Вадиммыт икымше курсышто улыт. Чынак, факультет коридорыштак палыме лийна. Изирак капан, но пенгыде рвезе. Вадим варажымат кап кугыт шот дене пешыжак ыш вашталт, но физически пеш ўнар-куатан ыле. Изинек ялысе пашаш шуаралтмыже каласалтын тудо. Да эше ген манмыжат ты шотышто сай лийын: ачажын патырлыкше нерген Вадим шомак лекме годым эртак ойла ыле.

Тыгеракын Вадиммытат студент ылышыш ушнышт. Кокымшо курсышто тунеммем годым мылам Эшпай уремысе тўшкагудышто вер ыш логал, сандене ремзаводышто частный пачерыште илаш перныш. Но шуэн огыл тўшкагудышто «унала» кодмо, тыгодым чўчкыдынак Вадим дене але Вячеслав дене ик

койкышто мален лекташ логалын. Шыгыррак лийын, конешне, но студент еш кеч-можымат ваш-ваш лош пайлен. «Тиде — мыйын, тудо — тыйын» — тыгай шонымаш ушыштат лийын кертын огыл.

«Сылнымут шыже» семинар ден сылнымут кружокышто эре гаяк пырля лийме. Мо ушеш кодын: Вадим поэзийым пеш йöратен, тудым моткочак умылен да шижын моштен. Ты шотышто шкенжын пенгыде принципше лийын, да тудеч нимоат тудым тайныктарен кертын огыл. Вадим дене ик группыштак Юрий Иксанов тунеме, тожо поэт. Тунамак мастарлыкым поген шуктышо рвезе ыле. Но почеламутшо нерген ик шылталыме шомакымат колышташ ок йöрате. Мо тудын семын огыл гын, вик шокшешт кая. Каласыман: Иксановшо пеш тöпкатапатыр ыле, адакше бокс ала кучедалмаш дене заниматлен. Вадим дене үчашаш пижыт гын, Юраже чуч кредалаш ок тарване. Пытартыш аргументше эре тыгай ыле: «Мыйым туныкташ тый але йоча улат!..» Палемдаш кўлеш, Иксанов тунемаш армий деч вара пурен, а тиде кеч-кунамат уже илыш школлан шотлалтын. Но Вадим шке шонымашыж верч эртак он дене шогымылак шоген. Нимо шотыштат, изиштат-кугуштат, шойышт моштен огыл.

Вадимын поэзийым кугун йöратымыже да аклен моштымыжо ик изи пример денат ушыштем кодын. Анатолий Тимиркаевын тунам почеламут книгаже лектын ыле. Вадим мылам ойла: «Да, Тимиркаев настоящий поэт лийын шуын. Теве колышт, пöрткайык нерген кузе каласен: «Шкем гаяк кресаньык кайыкем»! Тыге чын поэт гына ойлен кертеш».

Студент илыш — чыла тунемме тургымым, улшо нелейöсым ончыде — пеш весела пагыт. Веселажым шукыж годым шкаланна ме шкеат ыштылынна. Кызыт шоналтет да, ятырже шыргыжалыкта. А Вадим чынак пеш мыскараче, тўрлö онгайым

каласкалаш йӧратыше ыле. Адакше пеш устан каласкала вет — манмыла, воштыл колет. Пеленже нигунамат йокрок лийын огыл. Чылт артист койышанак ыле.

«Кинде-шинчал» тӱшка ойпого нерген Вячеслав каласкалыш. Кернак, тудо мыланна конга гыч шокшо мелнам вучен шуктымо гаяк ыле. Авторский экземплярим налаш 1982 ий ноябрь тылзыште мый Куженер гыч («Ўжара» райгазетыште пашам ыштем ыле), Вадим Оршанка гыч Йошкар-Олашке чонештен толмо гаяк толна. Лачак Л.И.Брежнев колен колтым амал дене элыште траур каен. Мыланна гын могай траур?! Эн куанле кечына лийын. Славик Абукаев дене үстелтӧрыш чумыргышна, тудденак малаш кодна. Но пайремна мучаш мартеак шулдыран ыш лий: йӱдым Славик мӱшкыр дене маитлалташ тӱнгале, кугырген веле возын. Ешыже вашкеполышым ўжыктыш, писын больницыш нангайышт. Аппендицит... А ме Вадим дене эрлашыжым эше кечыгут Йошкар-Ола мучко коштна, поэзий кумылна тугаяк нӧлталтше лийын.

Чынак, студент илыш дене чеверласымекат, пашам ышташ тӱнгалмек, вашкылым Вадим дене нигунамат йомдарыме огыл. Оршанкышке унала миялтын, Вадим дене пырля Кӧрдӧ ялыш, ешыже тушто улмо годым, Тошто Крешын гыч йолын ик-кок гана ошкылмо. Тошто Крешыныште Вадим тыгодым эртакак Феликс Майоров деран «тамак шупшаш» чарналта ыле. Нуно коктынат мутланаш пеш йӧратыше улыт дык, ик йылым пешакак муын моштат...

А Волжскыш илаш куснымекышт, тушкат Вадимын ешыж деке унала кошталтын. Шочмо вер-шӧр кеч-кӧн шӱм-чонжыланат эн шерге, а поэтлан тудо эше усталык шулдырым пуышовий. Вадимат шочмо кундемжылан ятыр чапле почеламутым пӧлеклен.

Пуйто лудо-влак рат дене
Йўштылаш волат:
Тыгерак коеш эрдене
Шочмо Ёлсола, —

Вадимын тиде ныл корныжым ала-кунамак шарнен кодын-
нам. Моткоч раш да сылнын каласыме сўрет. Ялже тыгак коеш
шол.

Эше икте кызытат шинча ончылнем — кузе икана Ёлсола
гыч Ярамарийыш да тушеч мўнгеш Ёлсолаш Вадим дене кок-
тын мучко йолын коштна. Горбачевын «кукшо закон» пагытше
ыле чай...

А икана Вадим Йошкар-Олаш мый декем телефон дене
йынгырта, шушаш канышлан Ёлсолашкыже ўжеш. Алеша эр-
гыжлан кресача лияш йодеш. Мыйже, тыгай йўлам пешыжак
палыдымет, аптыраненамат ыле. Торешланыме оемат лийме гай
чучеш. Но Вадим кўндарыш. Тыге ик мотор кенез кечын, Ёлсола
гыч тўшкан погынен, кок машина дене Азьял черкыш мий-
ышна, Алешам тынеш пуртышна. Можыч, варажым мый кре-
сача шотым кўлеш семын эскеренат шоген омыл, тек Вадимын
ешыже, поснак Алеша эргыже, мылам нелеш огыт нал. Алеша
ынде тожо кугу лийын, тений 5 сентябрьште шке ешыжымат
чумырыш. Мыйымат сўанышкышт пагален ўжыч, но Чукотко
гыч шонымо семын тўргалт лекташ ок лий-ла. Миен шым керт.
Тек Алешан еш пиал коркаже эре тичмаш лиеш.

Вячеслав Абукаев чын ойла: Вадимын пытартыш жапше
мемнан деч ўрдыжтырак кодо шол. Вет жап ончыко кайыме
семын кажне айдемат мо дене гынат вашталтеш, вес могай-
гынат илыш дене илаш тўнгалеш, ожнырак лийшыже ожныра-
кеш кодеш. Но Вадимын ош тўня гыч шке ой дене каяш шонен
пыштымыжын тўнг амалжым мый умылтарен кертам, шонем.
Пытартыш жапыште вуйжо чот коршташ тўнгалме нерген ойла
ыле. А тидыжын амалже эше студент пагытше гычак лектеш.

Филолог-влак, икымше да кокымшо курсым пытарымек, тунам фольклор да диалектологий экспедицийлаш коштыт ыле. Вадиммыт диалектологий экспедицийыш 1978 ий кенжежым миеныт, кушкыжым каласаш гын — Юл воктенсе Какшама-рий да Сидельниково кундемыш. Да тунам йӱын орышо верысе рвезе-влак нунын ўмбаж кержалтыныт. Вадимым чот кыренит, вуйдорыкшо нелын сургалтын. Ятыр жап больницыштат эм-лалте. Паша, конешне, милиций марте шуын. Но Вадиммытын экспедиций вуйлатышышт, тунам самырык йылмызе-шанчыен (варажым профессор марте кушко), милицийыш вуйшийма-шым сераш ок кўл манын, Вадимым виеш кўндарен. Мо-гы-нат, Вадим шкеже тыге ойла ыле. Варажым ўмыр мучкыжо тудо шанчыенлан ўпкем кучен илыш. Илен-толын, саде вуй-дорык сургалтмет уэш шкеж нерген шижтараш тўнгале. Вара — теве тыгай кочо мучаш...

А мыйын ончылнем эртакак илыше Вадим сўретлалтеш: икмарда, но пенгыде кап-кылан, шыргыжалше чурийвылы-шан. Да тудын поэзийжат лач шкенжын гаяк: тўвыргў орлан-ган, волгыдо сынан. Ик мутыштыжат шоя уке...

2008 ий

II

Почеламут аршам

Шокшо куэ

Палем куэм ужаргым, сывын гайым,
Авам гаяк ош шовыран куэм палем.
А шокшыжым куэным? Уке, колатын огыл,
Да тудынат шке шокшыжо улмаш аман.
Шарнем, куэ комылям пудештше телым
Авам конгаш олталын, ырыктен капем.
Мелнам кўэштын, ўжын шкенжын кўдык,
Варажым школыш ужатен колтен.
Пу чўдеммек, авам ден, тўгө лектын,
Тошкем шентгел куэшке онченна коклан.
Но кид ыш мий. Сенгаш ит төчө шўмым...
Кеч артана иземын, улыжат ситен.
Ик татлан ял деч өрдыжтө лиймеке
Шулен ончалым таче шочмо суртпечем.
Да кенета... Куэ шыман вашлие
Авамла шовыр дене, шонго, куптыран.
Куэ! Нигө деч шергын чучыч таче.
Ырен, молан пўжалтым шинчавўд йөре?
Шокшет конга тул деч мочол куатле,
Мелна деч выжгымет тўжем пачаш перкан.
Мый ыңлышым: куэ моткочак поро,
Авамын шўмжө гае шокшо капкылжат.
Кузе уке гын, шочшыжла вашлийын,
Эсогыл шинчавўд лекмешкак ырыкта.

Пиал

Пиалым рок йымач от лук пургедын,
Уке, чондайыштат йонген ок кий.
Чонген от ворандаре тудым шкетын.
Пиалым кайыклат кучаш ок лий.

Пиал — ялемын нур озаже-шамыш.
Йӧратымаш — волгалтше пиалем.
Ом вучо тудым, кид шарен, кава гыч.
Пиал — элем верч шолын мый илем.

Мөнгет толат гын, «эргым» ман, куанлын,
Шинчажым ўштыл вашлиеш ават.
Шкежат эрган вел огыл, уныкан лий —
Но авалан тый икшывак кодат.

А корныш тарванет гын, шочшыж верчын
Ава эсогыл кочкашат монда.
Пышта, кўэштын, шокшо костенечым —
Пел шўмжым пуйто пеленет колта.

Лектеш... Тупет йоммеш, мөнгеш ок кае,
Шинчажым шовыч лук ден ўштылеш.
А шинчавўд ала-молан тыгае:
Шинчам кумет гынат, садак лектеш.

Поезд йӱк йонгалте. Шикш кынеле.
Калыкат тарваныш йылерак.
Ойырлаш, палем, моткочак неле,
Но вучен илаш гын — нелырак.

Шинчын каналташ эше ом вашке,
Поезд иктымак шолтка тачат:
Ойырлет мыняр кужун торашке,
Шӱмбелет тунаре чот вуча.

Теныз серыште

Шочмо ял воктене
Илыш вийым налын,
Ший Элнетын кидшым
Родыла куча,
А вараже, Юлын
Помышыш логалын,
Каспий тенгызыш
Йоген пура Поча.

Ончылнемже — теныз!
Кычалам вўд родым...
Лупшалеш шонештын,
Толкын, шем оржа.
Мый ала-молан
Эре тыгае годым
Шинчаштем элемын
Вийжым раш ужам.

Каспий теныз!
Серыштет ом шого шкетын,
Шкетын кеч ялем гыч
Тольым кугешнен.
Куатан элем гай
Шолшо помышкетше
Мыйынат ик лишыл
Вўд родем ушнен.

Ял воктенсе мурыжым
Мондаш ок лий шол.

Кызыт өрдыж велне
Порын вашешта.
Чонлан могай лишыл:
Вашлияш ок лий —
А тудо ваш ышта.

Ачамын корныжо

Кумыл темын, тора гыч
Толам ялыш угыч,
Кызыт шочшо азала
Лай южым нелам.
Мужыр пулдырчын йӱкшым
Шып колыштмо лугыч
Шонго тумо укшажым
Шуялтыш мылам.

Саламлалтын, ялт эргыжла
Лишкыже толын,
Ушем ден парчажым
Шыман кормыжтем.
Шенгын лекше яндар
Памаш вӱд гае шолын,
Сескемалтше куат
Ылыжеш чоныштем.

Ойырлен тумо деч,
Ошкылам мый полмезын,
Кадыр-гудыр йолгорно
Шуйналте умбак.
Жапше годым ачам,
Латкандаш ияш рвезе,
Каен сарышке
Тиде йолгорно денак.

Тиде корным тошкен,
Сусыр пӧртылын ялыш,

Тиде корно денак
Ойырлен ўмырлан...
Ошкылам рын тошкалын,
Полмезын, тек палышт:
Ачиемын йолгорных ден
Мөнгө толам.

Ўмыр аланыште

Ончылнем пеледыш-влак волгалтыч
Шукын-шукын. Модын ошкылам.
Кидышкемже, түрлө түс кокла гыч
Ойырен, мый иктыжым налам.

Шукын улыт ўдыр-влак тўняште,
Нунын веке кугешнен ончем.
Шуко-шуко мотор-влак коклаште
Иктыже лач йўлалта чонем.

Рвезылык шулдыр

Окна ончылнет шогем умыр кастене.
Куэ веле мо, кумылемжак йолван!
Шыман мутланат лышташ-влак мардеж дене,
«Лектеш мо танем?» — семынем мый йодам.

Каваште волгалтын чўкталте шкет шўдыр.
Тудат, очыни, шўм пелашым вуча.
Кушкеш тунамак мыйын рвезылык шулдыр,
Мотор келшымашын сескемже вўчка.

Лупшалын ты шулдырым, кўшкő нўлталтым
Да, угыч волен, ош куэм őндалам.
Каваште вес шўдыр шып, вожыл чўкталте —
Тыгодымак ўдыр пелештыш: «Салам...»

Теле кастене

Ошкылам шкетынак урем дене,
Шинчамлан адакат тый кончет.
Чинче дене түрлалтше кастене
Мөнгө велыш молан гын ончем?

Олмешет лач мардеж мыйын күдынъ,
Мамык лум вел шыман шупшалеш.
Мылам шокшо садак, тылзе, лүдын,
Йүштө деч пыл коклаш кеч шылеш.

Мардеж йомо шкет рвезе тураште,
Да лумжат түрвыш шинчын шула.
Шүмыштем тый от шуло, тораште,
Шүмбелем, кеч тораште улат.

Изи ўдыр пукша кўгөрченым

Изи ўдыр пукша кўгөрченым,
Кизаж дене шыданым кышка.
Кайык-влак, пален ўдырын чоным,
Кочкыш деке гўрлалын вашкат.
Вуй ўмбалне кава тугай канде!
Кечыйол шыргыж-воштыл модеш!
Ынже сусырто бомба ты мландым,
Тек пасушто шыданг лўзангеш.
Тек война огеш лўдыктў калыкым,
Огеш пўртыл эрталме кыша.
... Изи ўдыр пукша тыныс кайыкым,
Кизаж дене шыданым кышка.

Тошто Крешыныште — теле

Кушто — кузе,
Тошто Крешыныште — теле,
Очыни, кундем тўсан.
Саламлаттын,
Ялыш пурыш веле —
Чинчыж ден
Пушентылам тўза.
Пөрт ўмбалым
Петырыш ош ластык,
Вара кўжгеме,
Төшакыш савырнен.
Вакш агурым
Комыжлыш Ошлаште.
Вакшыже, манеш,
Кеч шукертак пытен.
Шкетанын «еропланже»
Чийыш ечим.
Кок пачашан шулдыржым
Шара,
Мўгырен иеш
Тошто Крешын вечын.
Өрат:
Мый дечем, брат, писын мунчалта.
Кенета...
Лум пырче-влак
Парашют дене
Тўнгальыч гын волаш,
Уй-уй-уй, мочоло!
Эсогыл, пел кудывече

Нунын дене теме.
Важык вуян «йыдалет» вел огыл
(Манмыла,
Таче гын йыдалжымат
Ужат тоштерыштак веле!),
Шүй дангыт шкежат
Уралт йомат.
Вот теле гын, чылт теле!
Ом шойышт,
Тошто Крешын коеш моторын,
Телын йүштыж дене
Эшеат ырет:
Ончалат йырваш
Кундемым порын —
Шкетаным пуйто
Ужын кутырет.

Түрлө улыт үдыр-влак тўняште,
Түрлын койыт рвезе ончылнат.
Но моторлыкым чевер ўмаште
Я шинчаште огыл ончыман.

Ўдырым ужат тый южгунамже,
Көргө чонжо поро да шыма.
Йөршын кеч ок модыктыл шинчажым,
Ончалат — векат, шинчат йыма.

Адак ме коктын волена вўд серыш,
Кок велне мушкылтыт пеледыш-влак.
Да тамле пуш, руштыктарен, вўршерыш
Шыга шўм тул-сескем дене пырляк.

Энгерын вўдшө пуйто рвезе вўр гай:
Шонгештын, серже ден модеш ласкан.
Шупшал колта чевер пеледыш тўрвым,
Яндарын шыргыж, весе дек вашка.

Погем пеледышым, чеверын койшым.
Аршашым пидын пөлеклем тылат.
Лиеш тыгай пеледыш лач эр шошым,
Но тый, танем, эре чевер кодат.

А вўд йога тыгакак писын-писын,
Кок вечын семала сөрал чачам...
Ом эрте румбыкан, шупшалын весым,
Яндарештеш чонемже танемлан.

Оршанка велне, маныт...

Оршанка велне, маныт,
Ужаргырак садшат.
Оршанка велне, маныт,
Чотрак яндар южшат.

Ойлат, Оршанка велне
Сай ўдыр, колынам.
Оршанкыш, Көрдө вельш,
Садланак толынам!

Кава

Эр лупсым корнышко куэ шава.
Пүртүс шкеак шүм-чоным мурыкта.
Турий муронгыр дене йонгышо кава
Ик ўдырын шинчажым шарныкта.

Жаплан шогалын ончалам йырваш,
Да пуйто ужуна ме шинчаваш...
Шинчат кава гай огыл, а йөршеш
Каваже лач шинчат гай шыргыжеш.

Шупшалмаш

Ломбо тамле пушым
Шарыш кумдыкеш,
Шовын дене вуйжым
Ер воктен мушкеш.

Шке талантшым шўшпык
Ончыкта яллан.
Колышт сылне йўкшым,
Садерат темла.

Шўшкалта вет тўрлын,
Ой, кузе кертеш!..
Ваш тўкна, чу, тўрвö
Ломбын ўшыкеш.

Пуйто чыла ужын,
Тылзе вожылеш.
Йолварняж ден куржын,
Пыл шентек шылеш.

Йолташ

Мўндыр корныш лектыч шочмо ял гыч,
Йёсё пеш чеверласаш тудден.
Кидышкет, йолташ, сумкам тый налыч:
«Кондо нумалаш полшем, студент».

Вончена корем гоч меже коктын,
Лу ияш гай воштыл, йывыртен.
Ятыр модмо, икте-весым поктыл,
Тиде верыште. Чыла эртен.

Да, эртен тетла пörтылдымашын
Модышан, чарайолан жапна.
Эх-ма! Таче, катанам кудашын,
Лучо чарайолын куржына!

А вара, кидеым кормыжталын,
Порын ужатет. Вуча ола.
«Уэш тол!» манметлан
шыр-р ышталым:
— Ямдылет ик ўдырым — толам.

«Шүмыш корно тўгалеш кушеч гын?» —
Семынем коклан мый шоналтем.
Шаршудан урем... Ала тушечын
Тўгалеш ты корно, пўтырнен?

Ял воктечын йогышо памаш гыч
Тўгалеш дыр, вийым погалтен.
Я чодырасе мужыр кайык-шамыч
Шүмыш корным почыт, муралтен.

...Кече волыш курык ваке порын,
Ломбо дек шыман кок шўм толеш.
Ындыжым палем мый: шўмыш корно
Ойыпан шинчат гыч тўгалеш.

Шошо кас

Түжемле шүдыр ылыже каваште,
Чүкталте чинчын-вунчын тымык ер.
Лыжга мардеж модеш садер коклаште,
Гармонь йүкшат чүчка, лонгеш куэр.

Тарваныш ломберат энгер воктене:
Ош порсын солыкшым рўза мылам.
Ял вўдылалте тудын ямже дене,
Ноем пашаште да ласкан мала.

Йырваш ончал — тўня могай сөрале!
А рвезе илышна — пиал памаш.
Ме коктын мөнгө она вашке але,
Кеч шүдыр-влак ужатынешт канаш.

Тыгат лиеда

Ятырак колаттын
Самырык-влак дечын:
Йүштö телым
Ўдырым ончен коштман.

А вара
Пеледше сылне шошо кечын
Тудын деке
Корным тошкыман.

Ойыртем уке,
Огеш лий келшымашын, —
Тидым пален нальым
Ўдыр верчынак:
Йöраташ гын,
Телымат лиеш улмашын,
Ойырлаш перна
Лай шошо кечынат.

Йӱр йымалне

Кас велеш йӱршеш пылане,
Сур шальшовыч дене пӱрдыш куэрлам.
Шӱшпык йӱк ок тол Ошла веч, лонгын.
Лие умыр. Витне, лывырге йӱрлан.

Самырык кок шӱм эре полмезе:
Огыт торло йӱр я ночно лум денат.
Йӱрата, кеч луктын ок каласе рвезе,
Ӱдыръенг шижеш вет, вожылеш гынат.

А куэ ӱмбалне леве-леве йӱржӱ
Куржталаш тӱнгале, ӱлыкӱ чыпчаш.
Ок йӱкшемде тудо самырыкын вӱрым.
Икте-весым йӱратен ончат шинчаш.

Сай моткоч тыгай кенжеж кастене,
Кид кучен, пырля нӱраш, кошкаш уэш.
Ӱдыржӱ, танемак — весе дене...
Содыки шӱм кӱртньӱ огыл. Да коржеш.

Күдыронгыр

Кидыштем — күдыронгыр,
Эн первый пеледыш.
Пөлеклалыч мылам
Сылне шошо кастен.
«Пеленет эре ашне», —
Түрветше пелештыш,
Да тулотым мутет
Шүмешем ылыжтен.

Но лышташ кызытак
Велалташ молан тоштын?
Шинчат — күдыронгыр —
Молан ок ончал?
Але мый пеленем
Араленак шым мошто,
Але тудыжо вашкыш
Йогаш, лывыжгаш.

Шоненам вашлиймек:
Түнялан улат икте.
Түнялан улат икте
Тачат — раш палем.
Мужедам иктым лач:
Тылат можо ыш сите
Ўмыр мучко пырля
Ошкылаш пеленем?

Кидыштем — кўдыронтыр,
Велалтше пеледыш...
Пөлеклалыч мылам
Сыльне шошо кастен.
Мамык түрвыжө пуйто
«Чеверын!» пелештыш,
Да камвозо кидем гыч,
Чонем йүлалтен.

Шкет го́дым

Энгер воктек во́лем
Пү́жалтше кечывалым.
Полмезе кумы́лем
Пү́ртүс моторлык на́ле.

Йо́га сер тичак вү́д,
А чинчы́же мочоло́!
Вуйшү́дышым кеч пид,
Поген ший кечыйо́лым.

Мокта турий тур-тур
Пылво́мышым, кандалгым.
Тембална́к йытын ну́р
Кава́м шыман о́ндалын.

Йырва́ш сө́рал. Сада́к
Шү́меш куан ок шы́те.
Мы́лам чыла сита́...
Лач тый гына от сите́.

Ку́зе мы́лам от сите́!!!

Тау тылат

Муро

Ошын койын, ломберна пеледын,
Угыч кўдыкшө вуча мемнам.
Лишемам воктекше лачак шкетын,
Серышетым кидышкем налам.

Да, пыгартыш серыш дечын йўштө
Шыже покшымат ок лий докан.
Когыньнан шижмашым весе ўштын,
Чынжым гын, шке лийыч титакан.

Возышыч да мондышыч, корангыч...
Келшыш весе — моторрак, сайрак.
Вашлиймеке ом сыре, тора гыч
Саламлалт, лўмет ойлем садак.

Тый дечет кастен лекташ тунемым,
Ўшанаш, вучаш, шўм-чон ташлен.
Мый манам... ала изишак нелын:
«Тау, тошто годсо йолташем!»

* * *

«Ит кудалте» шонен,
Нигунам ом сукалте!
Весе ден ошкылат гын,
Ом мий сөрвален:
Таңет шокшо шўман —
Нигунам от кудалте,
Кид кучен, весылан
Огеш шыргыж, палем.

Вучем

Муро

Ойлат, вучаш нимо деч йӧсӧ тангым,
Вучен садак, мый ӱшанем: толат.
Вучем, от шиж кеч шокшо шӱм тӱтаным:
Йӱкем от кол гынат, мурем тылат.

Вучем сирень пуш дене темше водын,
Каваште шӱдырым кеч шкат ончем.
Вучем йӱр шыве-шыве модмо годым,
Мардеж пуалме годымат вучем.

Но тый гына коштат эреак пелне.
Мемнам вучен ярнен дыр куэрлат.
Шыч кол, шыч шиж...
Я шинчашкет шым перне,
Вучем тачат, вучем тыгак эрлат.

Колат, кеч-кушто лий мылам кӧра тый —
Илет пырткалше шӱмыштем, йӱлен.
Йӧрате мыйым чот, кеч ит йӧрате,
А мый вучем. Эре вучен илем!

Шүмем гыч тый
Йöратымаш шижмашым подыл,
Ончал-ян шинчашкем.
Ончал тура, шыман.
Ончал, кузе эше нигö ончалын огыл,
Шинчатын келгытше келша мылам.
Ончал, ит лук шомакым кеч,
Ит пу вашмутым...
Шинчатше — тенгыз,
Тушто йöштылам мый пуйто.
Ончал тура, шыман...
Но икте деч лüдам:
Пурен йомам гын кенета,
Кузе лектам?

Ковамым шарнен

Муренат йоча годым
Мыланем сылне мурым,
Ончыкет ондал шинчын,
Мыняр вүчкенат!
Южгунам пеленет
Налынат мыйым нурыш,
«Йол үмбаке
Кунам шогалат?» — йодынат.

Мылам маньыч:
«Вашке, уныкам, чапат дене
Моло дене пырля
Тыят школыш пырткет.
Луд книга, сай тунем,
Лият пүсö айдеме —
Мыламат, шонгыенлан,
Куаным кондет».

Кеч изи сомылем
Утыждене от мокто,
Тыйын поро чонетым
Ыглаш тыршенам.
А паша деч вара,
Толын мөнгышкө коктын,
Пурлынна уржа киндым.
Мыят ноенам.

Вот студентын парням
Вашкыкта таче лекций.

А вара шинчымашым тергаш —
Семинар.
Жап эрта. Ик кенгеж
Алмашта адак весым.
Шошо кече тугодсылак
Ончыш мыняр...

Но куаным пуртен
Ом паремде чонетым:
Ўмбалнет чиепу лач
Пеледын лум гай.
Иктылан улам рат:
Шуктенам сугынетым,
Садланак нигуштат
Мый ом вожыл, ковай.

Күтүчө

Шошо кечын мый лектым уремыш,
Ял шенгелне яктерлам ужам.
Пуйто колын йонгыдо муремым,
Семала, үжеш шкеж дек, шижам.

Тушто лийын йочам годым олык,
Аркалаште снеге чеверген.
Саламлен эр кече — чевер солык,
А кас кече мөнгө ужатен.

Курык валне кушшо кугу пүнчө
Вашлиеш тунамсе самынак.
Тыште коштым мый, изи күтүчө,
Кодыныт чыла шарнаш гына.

Сер воктене шыргыжыт чача-влак,
Да вүчка чонемым кайык йүк.
Ошкылам шүшкен изи йочала.
Олыкышто каналта күтү.

А күтүчө ночно шүргым үштыл
Воштылале: «Тол, пырля ушнет!»
Каныш кече... Кодамак күтүштө, —
Самырык күтүчө. Да студент.

Омо таче кумылемым нӧлтыш:
Пуйто мӧнгӧ миенам адак.
Кукмарий кундемым нальым ӧлтыш
Да шупшалым шокшын авамлак.

Шочмо вер, ава... Улыда те коктын
Ош тӱняште эн йомартле вий.
Рӱпшенда шепкаште йочам годым,
Шокшо помышдам мондаш ок лий.

Шочмо вер, ава... Эн шерге лӱмлан
Огеш шу тӱняште нимоат.
Пӧлекла ава шке шӱмжым лӱмын
Шочмо верым йӧраташ, товат.

Лийынам чонгештыше гай таче,
Нигӧ деч куанле, пиалан:
Вет мый мӧнгыш —
Кеч омем ден лачак —
Миенам авам дек унала!

Палыдыме почерк

Кидыштем — письма! Конвертым почын,
Йөршын шер гай корнылам лудам.
Чоныш перныш палыдыме почерк:
«Салам, эргым... Чукаем, салам!»

О авай! Шижам мый шўм тулетым,
Кажне кечын эргычым вучет.
Вет палем: эр-кас, тошкемыш лектын,
Ола корныш вургыжын ончет.

Шинчатат шочшет верч лушкыдемын,
Шүргетат чевер ок лий тетла.
Аваем, садланак кумыл темын
Возыктет письмам пошкудетлан.

Палыдыме почерк... А мутетше —
«Эргым!» манме — тыйын, аваем.
Кеч строкашке возын куптыретше,
Ожсо гаяк шыргыжат, палем.

Ит нөргал шинчам тый, кеч письматым
Пошкудетлан логалеш возаш.
От шонтем, авай. Вет колынат тый:
Куптыр деч посна огеш лий шыргыжмаш.

Мланде ден имне

Имне!.. Мландылан улат эреак мелын,
Ожнысек улат йолташ айдемылан.
Озыркан мардеж тылат конден гын нелым,
Тургым илыш йогыным конден мылам.

Кайышыч пörьен-влак ден тый сарыш,
Шкеак кодыч нунын олмешат тылеш.
Илыш кеч шагалым мөнгө савырыш,
Адакат пырля кушна паша тулеш.

...Икана шогалтышт имньым машинашке,
Корнышко ужатышт, шуй гыч шинчырлен.
А пурак орва йымач шарла торашке,
Пуйто мланде шикшын ылыжеш ырен.

Учаша пасушто, куйн, шурно толкын,
Толкын гай оржам шереш мардеж.
Очыни, чонжак шижеш кеч-кушто вольыкын:
Вудыжгө шинча ден улык ончалеш.

Тушто — уржавуй,
Ший онгыр гай йонгалтын,
Имньылан, шонет, кизам рўза адак.
Амбразур ўмбаке вочмо гай шунгалте
Машина борт гочын имне мланде вак.

Пörдымө гай каплан шинчыр шинчыр огыл,—
Шагат кылла күрльö. Ожо укеат.
— Огына нангае. Куштылеме сомыл, —
Председатель мане. — Молодец, Дукат!

Эше тўл-дўл денак лектам уремыш.
Чурийым волгалтарыш ўжара.
Эр шошо юж ласкан шынга вўршерыш
Да пашалан куатым ешара.

Йолем йымалне лумжо — кыштыр-коштыр,
Уке, лум огыл, мланде онг мура!
Кок менгым ушышо электровоштыр
Гитара кылла семым онгара.

Чапашт дене перен, сарсий-влак тиде
Шке лудышмурыштым простан пунат;
Шушаш пашашт нерген дыр ойым пидыт,
Ялешак шочын-кушкыныт нунат.

Карал колтат корак-влак вуй тураште
Радамлын тўрлым йодыштшо гаяк.
Ик жап ужде иленытат тораште,
Изиш койышланенрак: «ка-ак» да «ка-ак».

«Йёра, — манам марла, — ялем весеме.
Но кочырак, конешне, илыш там».
Да мыскара йёре: «Пушенге теве
Упшалын шёрын тошто пыжашдам».

«Туга-ак, туга-ак», — ойлат мылам, йыр пёрдын,
Оемлан огыт нал вуеш пырчат.
Тўналыг ачалаш тоштемше «пёртым»,
Ўчаш нумалыг воштырым, тыршат...

Шүмбел мландем дек утларак шүмештын,
Пашашке ошкылал колтем йолтке.
Эсогыл корныштак кузе шокшештым,
Вет ялысе улам вүрем йотке.

Канде шулдыран пагыт

Күшычын кава ончале кандын,
Йогын куэ эрдым чывылта.
Эплын кечыйол ондале мландым,
Шудо нерым йыж-йыж чыгылта.

Вожылын изишак, күдыронгыр
Йынтыржым рүзалтыш куэлан.
Йырым-ваш йонгалте муро онгыр,
Канде шулдыран, ужал тулан.

Күдыкем мардеж тыгодым тольо
Да чүч лийын выжгыктыш мылам:
«Ончо, тидыже пеледыш огыл, —
Канде шошо толын унала».

Кайыклудо

Толкыналтше йолга кечын чинче,
Шошо муро йонга чоныштем.
Ер ўмбак йўкланен толын шинчыч
Лудо-шамыч, тўшкан чонештен.

Теве вўд гыч тарваныш ик мужыр,
Шўшкыктен яндар южым виян.
Төр лупшалте, вўчкалтын, ныл шулдыр, —
Кайык-влак чонешталыт шыман.

Кенета кава шучкын сургалте,
Да тўнгале вондер кожганаш.
Кычкырале ик лудо, шунгалте,
Шкет пелашыже кўзыш каваш.

Огеш йўштыл тетла тудо тыште,
Пыжашат шкетын йўштö кодеш.
А тачеш лач вўранше ик пыстыл
Йомын кодшо пиал гай иеш.

Шыже

Мура нурышто трактор виян,
Күшнӧ кече ший-шӧртньын модеш.
Элем мучко чӱчкен ошкылеш
Чевер шыже, олма чуриян.

А могае асу южын тамже!
Вӱчка кажным тыматлын, шыман.
Кажне пагытын уло шке ямже,
Лачак шижын гына моштыман.

Кечыйол ваштар вуйым ӧндалын.
А шопке... шонет, ал ӱжара.
Шыже йӱд пешкыдеш ынеж мале:
Кас шудеак, тӧшакым шара.

Шүмыштем пеледын шошо

Чиен чевер кече ал көржым,
Капеш ший йолважым сакен.
Шыман модыктен лайык пөршым,
Мардежше вүчка семален.

А телыже... Пуйто художник!
Чыла шотыш налын, чыла.
Эше сылнештен ужар кожым.
Куэ шыргыжеш кечыла.

Пурем, кумылан, чодырашке —
Ош муро шижде өндалеш.
Мардеж лыпланаш огеш вашке,
Кидемым тугакак туржеш.

Коклан тумо вуйышко толын,
Тыш-туш савырна шогертен.
Да тудын чарга йүкшым колын
Төршта ош меранже, өрткен.

Кеч кызыт лач пөртыштө шокшо,
Кеч пургыж садерым шереш,
Но шүмыштө — рвезылык шошо,
Куан ош муреш пеледеш.

Эше ик ўмыр кўрылтö

Тыгай мотор игечыште
Кожла, корем воктен
Ласкан канен, ик кечыште,
Товат, шерем ок тем.

Моктем мый телын тымыкшым.
Чу! Мо тугай, öрмаш:
Шопке йымачын чымыктыш?
Изи меранг улмаш.

Тораш ит кай, ом лўдыктö,
Эсен лий, шольыкай.
Тол унала ял кўдыкö,
Илал пошкудо гай.

Но кенета сандалыкым
Кö кумыктыш рончен...
Шунгалтше саде янлыкым
Шўм вургыжын ончем.

Сут енг ыш тол... Вес серышке
Чымалте шол вашке.
Изи мерангым сенгыш гын,
Ыш сене шкенжым шке.

Йончалше шокшо вўрыштö
Шижам мыняр öпкем?!
Шөгем мый «мланде тўрыштö»,
Титакыш вочшо енг:

Мылам көра шке вер гычше
Төрштен изи меран...
Могай аван ик эргыже
Улмаш лавыра кидан?

Кöлан айдеме тўсыжым
Локташ вўр дене кўлын гын?
...Тыгай чечен пўртўсыштö
Эше ик ўмыр кўрылтö.

Шем кид деч мучыштен

Шем кид, куэн ужар парчам туген,
Кидвурго гай кыдалже гыч руалтыш.
Эше ик укшым тодылын кудалтыш
Да мландыш вуйжым пўгыртыш туге —
Сукалтыш сөрвален, ош ўдыр пуйто.
Тунамак кодо сывын деч посна,
Кеч шкенжым кызытак мончашке пурто...
Лийман айдемылан тыгай чонан?!
Шем кид пушенге вуйым тодыл нале.
Но кенета, куатшым погалтен,
Чымалт, шем кид кокла гыч мучыштен,
Куэ, лўдде, тура вийнен шогале.

Школ корно

Уржа кокласе такыр корно дене
Каем да пуйто рвезырак лиям.
Шүмем модеш, пыртка, куан ден темын:
Ужар вуй годсо жапыш пörтылам...

Лиймек тораште, шочмо тул ден шолын,
Чонештыше изи пöрткайыкшат,
Чучеш: ялет гыч пуйто ужаш толын,
Ала-кунам тый тудым пукшенат.

Колат каваште мурызо турийым —
Тый угыч пуйто школышко вашкет.
Кает нур гочын, муро дене ийын,
Перна пүртүсын ямже чонышкет.

Ала-кунам ты корнышто пöлеклыш
Шке йүкшым пулдырчо, моктен пасум.
Пыл лапчык йүрым шошо кечын велыш,
Мардеж öндале, кошко ман, асун.

Ала-кунам лач таче кече семын
Вачем гыч вүчкыш уржавуй, лойген.
Да лукто пүнчержат онарле семым,
Ом керт ты корным, ой, ом керт монден.

Школ корно... Тыште почылтеш уш-акыл,
Тышечын кажнын илыш тўнгалеш.
Чонеш пижеш туге! Но икте жалке:
Ала-молан пеш кўчыкын чучеш.

Шөршудо

Шөршудо эр түням шыпак ончале.
Лупсан чурийжым ўштõ кечыйол.
Чевер кенежым, очыни, вучалын,
Шыман лўнгалтышт лыве ден мочол.

Пеледыш икана кошкен велалте,
Садлан шөршудо вийныш вел чотак.
А таче... Кече дене саламлалте
Чока вуян. Ой, рвезе гай чылтак!

Шонет, ялт латкандаш ий пагыт рўпшыш:
Висвисын ныжыл выжгымым колеш...
Мардеж түредме гай пуале ўпшым —
Эрла салтакыш кайыше гай коеш.

Пий шортеш

*Покатились глаза собачьи
Золотыми звездами в снег.*

С.Есенин.

Пүя воктене
Йынгысалмым кольым.
Да вүд шыжалте.
Онго-влак шарлат...
Шогальым: мо тугае?
Лишке тольым —
Пинеге-влак
 пүяште йүкланат.

Уке!
Торжа йүк дене огыл,
Эше вурсен,
 күлеш гын,
 орленат

Йөршешак огыт мошто...
Вийым погыл,
Шөран умшашт ден
 полышым вучат.

Уке!
Эше ни шыдын огыт ончо
Титакдыме колой-влак,
 сокыр ялт

Шинчаштым ужын
 пиктыш чоным кочо:

Ончат!
Вүд толкын дене
 со кыралт.

Колам, арама вес вечын
Толеш аваштын
йӧсын шортмо йӱк.
Но кенета,
шонет,
шке вӱржӧ верчын
Сер урмо семын
вӱдыш тӧрштыш вик...
Шагал аза, шонет,
Тулан сар годем
Йӱлен шепкаштак,
йӧрлын, кид шарен?!
Мыняр ава
йочаж деч тулык кодын?!
Ме тидым илена эре шарнен.
Тетла клоной,
Яндар кава йымалне
Тек ынже лий
тыгае колымаш...
Тачат эше
чонан нюсла вӱд валне,
Эше торжалыкат ила улмаш.
...Мыят
тӧрштен
луктам изи пинегым,
Ушан йолташла утарен налам.
Налам мый пуйто
Первый шочмо эргым,
Шӱмем пелен
шокшештын ӧндалам;
Налам мый пуйто

Порылыкым өлтыш.
 Аваштын шинчавүдшым ниялтем;
 Да мыйынат шинчам
 Изиш да...
 нөрьш.
 Ик шонгын мутшым угыч шарналтем:
 «Война тўнгалме ийын
 йүштө телым
 Илаш-колаш Москва верч шогенна.
 Чылан ик ең гай
 шыде дене темын
 Кредалынна.
 Тыге күштен элна!
 Ик бойышто,
 чот сусырген,
 мый йөрльым.
 Төчем нушкаш,
 нушкаш —
 пыген үнар.
 Лишнемак йынгысалмым колын öрым:
 Ончалым:
 воктенем —
 пий-санитар.
 Йырваш, шонет, тўня
 Тулеш варналтын,
 Пудештын бомба,
 Мланде чытыра...
 А пий шүргем нула...
 Ужам: волгалтын,
 Шинчаже
 медшүжарынлак нөра.

Ом мондо нигунам
Ты поро пийым:
Айдеме верч
 шортеш,
 шортеш нюслен...
Тачат илем мый лач тудланак лийын:
Чаманыде,
 пел шўмжым пуйто пўлеклен».
...Вўчкалтышым лузга пунан аваштым:
— Ну, сайын кодса!
Угыч вашлиймеш...
Садак иктаж-кунам
Нўлтеш тўняште
Ик памятник
 пий-санитар лўмеш.

Айдеме шүм

Уремыш лектын сокыр ветеран.
Войнан сүретше ушыпкем пура...
Тояж дене асфальтым перкала.
Чучеш мылам: шке ошкылжым шотла.

А кўшыч кече шырғыжеш татун.
Ончем, да мыйынат капем ыра...
Могай тоя йүк? Лач тыге кыра
Айдеме шүм: тук-тук,
 тук-тук,
 тук-тук...

Пел шўман ава

Кас. Йокрок.
Онча, чон вургыжал,
Чал ўпан ава киносўретым.
Тушто — сар...
Лач ты пуламыр жап
Калык ўмырым мыняр тўреде!
Шонго ўдырамаш онча, онча...
Кычалеш тышанак йомын кодшо
Ик чўчалгыш вўржым.
Да тачат —
Ойго веле, тулык чоным кочшо.
Колыштеш
 тышан, тышанак кодшо
Шкенжынак пел шўмжым...
Но тачат
Шўмжө — пеле...
Тиде пагыт годсо.
Эскера ава.
А шўм йўла.
Кенета салтак-влак лектыч:
 икте, весе...
«Тудо!.. Тудо лач!
Ила! Ила!..
Но... молан тугодсо гае рвезе?»
Теве вес салтак блиндаж тура
Кадыргыш!..
Чот кормыжтале кидым...
Да аван пел шўмжө — рошт!
Пера:
«Мыйын эргым...
Очыни, вет тиде».

Уке, йӧратымаш гыч огыл
Шӱлен ончем мый ӱмбакет.
Вашмутымат вучен ом шогылт,
Шкежат нимом ойлен ом керт.

Уке, йӧратымаш гыч огыл
Шонем: «Кеч воштылал шырге».
Саламлалтам гын — почын чоным.
Ит савырне, торжан сырен.

Уке, йӧратымаш гыч огыл
Ончалын чевергем коклан.
А мыйын шӱмыштем — вес ойго:
Шинчат ватемын гай. Садлан.

Шукертсе, шукертсе...

Шарналтен эртен кодшым, шукертсым,
Ом ушкале, ом вурсо пырчат.
Кеч тунам воктенет лийын весе,
Мыйымак эскерен шем шинчат.

Шарналтен эртен кодшым, шукертсым,
Ит ушкале, ит вурсо тыят.
Кеч тунам воктенем лийын весе,
Ушыштемже тыяк лийынат.

Посана

Кок ең гыч
Иктыже ватан,
А весыже озак.
Шыргыжалыч:
— Посана,
Могае илыш там?
— Здрасьте!
Илена, коеш.
А тыйже, кумылзак?
— Да мыят...
Кочкам парентым,
Эркын илыштам.
Шыргыжалыч:
— Сколько зим!
— Могае Юмо
Ваш ыштен!
Ўжыч унала мияш,
Мутланышт,
Порын вашештен.

Но иктын чон улмаш кўан,
А весын — иян.
Мыняр мут шыжыш —
Садыгак ышт шоно вашлияш.
Тўлат мут ден йозакым
Ондалчыклан гына.
Санденак рифма такше
Нунын — «сотана».

Ош лум велеш, ош лум велеш...
Шкеж гае мамык кумылеш
Кушкеш шкеж гай асатле шулдыр:
Эн первый чинче падыраш
Йога йырваш, йолва гай кудыр.
Перна кужун пырля илаш:
Толеш эн первый унала,
Шулаш... эн мучашеш шула.

Шагалжак огыл чытыман
Мардежым. Йӱштым, чатламам.
Шагал ок лушко шыде пургыж;
Ояр кечат модшаш төрген.
Садлан улде лектам чон вургыж,
Суртпечым угычын тергем.
Пөрт негызым уэш урен,
Юалгым-йӱштым петырем.

Ужам: пөрткайык — пун ора —
Окна ўмбачын койдара:
Регенчим кўрын, шке илемжым
Ыштен тушанак, лаваса.
Уке, ом тўкӧ шокшо вержым.
Сур кайык ырыме виса
Ик элте пуым кондем эрлак,
Чон шокшым пайлена пырля.

Куэр нерген баллада

Шога куэр тораш волгалт, одарын.
Кугезына-влак тыште шып малат.
Тып-тымык кумдыкеш. Уке, от аре
Тыгайым тыныс кече-влак дечат.

Коклан ир йӱштӧ пудештеш сургалтын.
Тунам чучеш: ала-могай салтак
Адак тораште ўмырлан шунгалте.
Эше ик шӱм пудеште шол, калтак.

Эше ик шӱм... Тетла эше ик патыр
Коча-кова воктек ок воч аман.
Ныл ийыште тыгай-влак лийыч ятыр.
Адак ойган уверым вучыман...

Кова-влак тодылыт шальшовыч лукым,
Шинчаштышт волгыдо ўшан йӱла.
«Титакым Юмо кудалта дыр», — мутым
Шып луктыт. Нӱшкын шупшылыт пилам.

Йӧрлеш пушенге, шулын тымык южым,
Кугезе-влакын онгышкышт шуйналт.
Манаш гына! Войнан энтекшым ужын
Тунам эсогыл тымык шӱгарлат!

Шунгалтын кушкыл, кочыр-р пурын пӱйжым,
Азапым капше дене петырен.
Конга воктек йоча ден шонтым ўжын,
Ўшаным ылыжтен да ырыктен.

Шүм тулжым пөлеклен, куэр чарангын,
Лач омарта-влак кодыныт олмеш.
Могай чолгалык: чодыра тора гын,
Салтакла кидым шуялтен вашеш.

Лач ик пушенге, тымыкым өндалын,
Кужу жап, корныенлан вуй савен,
Ойганыше Ава лүмеш нөлтаме
Ош монументла койын, шып шоген.

Туддеч вара уэш шарлен да кушкын.
Парчажым пушкыдо мардеж шереш.
Шога гүжлен. Уке, тыге у кушкыл
Войнаште колышо-влак верч шортеш!

Ах, рвезылык!

Ах, рвезылык! Вүр модмо пагыт!
Тый эрыкым от пу аман.
Чылан шүлышет ден тулангыт,
Эре йўлыман, йўлыман...

Пуртет иктын чоныш туалым,
А тудо садак икана
Эше виянда кугу тулым —
Татулык умен илана.

Пуртет весын чоныш таулым,
А тудо садак икана
Пуалын йөрта изи тулым.
Кодеш ломыж олмо гына.

Ялем

Шке ялже кажнылан нимо деч лишыл, шерге.
Начар игечыштат пеледше шошо гай.
Памаш вўдшат эсогыл тыште тамле, шере,
Пөрткайыкшат эсогыл шўшпыкым шога.

Садлан арня еда вашкат, чиен тыматлын,
Изи ялемын шочшыж-шамыч ялышкем.
Уке, ом ятле нуным, утыжым ом ятле,
Кеч чонышто алят кия өпке пышкем.

Мыят коштам олаш... Пурлам гын тушто киндым,
Ужам ялем. Эсогыл тўнык шикш тунам
Толеш, сирень гаяк ўпшалт. Лупшалын кидым,
Ом кодо тулык чонла тудым нигунам.

Чўдеште рвезе кид-йоллан ялем. Коклаште
Йөршеш аза чон гай яндар окна шинчам
Она чарандыш ыреслен. Эртен коштманште
Мылам тентгечсыла титак гаяк конча.

Шоналтыде, тунам удашке лекте сае.
Кўлешым савырыш оккўлыш ик пермак, —
Керем шупшкедыме почеш почанше гае.
Тудлан көра утеште ял воктен фермат.

Шүшпек пыжаш

«Шүшпек шинчыме верым эскере:
Шүшпек шинчыме укшым муат —
Пушкатаж гычын ўдырым пере,
Тудо тыйын лиеш», — кутырат.

Пиал укшым кычал мумем шуо.
Вучен ўдыр. Шинчам куменақ,
Лай ўмажым ўмам кычал муо —
Шүшпек чоп-чоп шўшкалтыш. Тудак!

Кенета кид вереште пыжашым?
Чучо пушкыдын, шокшын, ласкан...
Шүшпек вер могай ямле улмашын!
Кумыл шуршо гай, чытыш лушка.

Ший шергаш гай пыжаш! Вученат дыр.
Латкандаш ий вучен ыренат!
Кас еда шортынат, векат, ятыр,
А уке гын молан нўренат?

Могай са-ай! Угыч мо-ли шочалым,
Вестўрлеммыла чучо саман.
...Шүшпек шинчыме укшым кычалым
Да пыжашымақ муым аман.

Киндылан вуйым савем

Поэма-триптих

I. Йоча ден кинде

Умен толеш у шурно тургым.
Лым ок лий шўм. Омем кошка.
Кумда пасуш лекде ом турко.
Тыге гына мылам ласка.

Ковам ойлен: «Лектат гын корныш,
Нал киндым пеленет эртак.
Тунам тылат ок перне ормыж,
Осал-туткар коранг эрта».

Аклем Онар кугезе ойым!
Да киндын лўмжым пагален,
Пелен пыштем эн шерге погым,
Лектам кугорныш, чон ташлен.

Пасу, пасу... Пасу вел отыл,
Айдемын шочшыж гай улат:
Лушка капет, пўжвўдым подыл,
Пўжвўд ава шўр гай тылат.

Уке, мыят ашнаш вел налме
Эргет ом ул. Йочат улам!
Куатым тый дечет погалме,
Авала чот кўлат мылам.

Тугеже коктын — йыгыр шочшо,
Да тидын годымак — шочшан.
Куанжым авамланде почо,
Вашеш мыят чонем почам.

Кугезына гычак тўнгалын,
Мыняре тукумым ушет...
Копашке аватокым налын,
Өпке-таужым кеч мужед.

Мландат ең семын, ужын нелым,
Ыш лунчырго. Шужен, йўлен...
Но кинде ден пырля кынелын,
Айдемын шўлыш ден шўлен.

Эсен улам мый мланде кўдынъ.
Шўм кўдынъ тудым пыштенам.
Ме мланде ден, кучалын кидым,
Тўняште киндым куштена.

Йомартле, тыныс илыш верчын,
Пиал да чон татулык верч.
Шке шуко ом йод илыш дечын:
Монча ора гай лийже кеч

Пөртем. Но икшывын чурийже
Волгалтше куштылгын шўлаш.
Да ўстембалне кинде лийже
Улан илаш, унам сийлаш.

Тунам гына илаш ом вожыл,
Шагал тунам лу ўмыржат!

Йоча ден кинде... Илыш вожым
Те коктын тўледа, ужат.

...Лекде ом чыте шурнывечыш.
Угинде мый декем иеш,
Пышта лōза кизажым вачыш...
А теве мыйын ваштареш,
Чарайолан шаршудым келын,
Умбач толеш йоча жапем.
Ме коктын, ондалалт шер темын,
Ик жап мутланена шарнен.

* * *

Ал кечыйол — йөршеш шиялтыш,
Вела мурйогыным лыжган.
Шўмбел мландем ласкан шўлалтыш,
Кудашын тумышан ужгам.

Ончем пасум мый, кумыл темын,
Изи йоча. Чонемлан сай.
Тыгодым воктекет лишемын
Вўчкалтыш ваче гыч изай:

«Пасу пала шол киндын тамжым,
Паренгын тамжымат пала;
Шке помышешыже тунамже
Кодеш изиш да шошылан.

Тыгай ик шошо кечын, ане,
Парентым погышна тўшкан.
Кеч шуко дене ок моктане,
Укеште шагалжат — ўшан.

Тунам эр шошым шым ман лайык, —
Укежым ситараш төчет.
Ах, чон кандарыше пуламык!
Погем куатым тый дечет...

Мардеж модеш йоча-влак кўдынъ,
Умбак-торашке чонгешта.
Гүл кедын ал чапаж гай кидым
Эр шошо йўштö чывышта.

Кава пыл дене нугыдеме,
Рўмбалге шовырым куа.
Паренге ате тичак теме.
Мемнан чурийыште — куан.

Авай вашлийын иге-влакшым,
Кўэштын тутло лепошкам.
Вара лопка кожгожым вакшын,
Теммек, туштат шўм-чон лушка...

Туге, шоляш. Ужар вуй годым
Лай шошым кумылын вучет.
Куржат вот пукшымаште модын,
Йомеш ялт нойымет-мочет.

Корем тич темше вўдым ужын,
Шке семын тўрлымат шонет.
Вўдшор почеш колтет тулпушым,
Йоммешкыже ончен шоget..
Вара, куржталын ярнымеке,
Кашакын мом-гынат пурлат.

Меат кышкалше сер воктеке
Чумыргена кочкаш пырля.

Ош туарам пурлеш ик рвезе
Да муным эрыкташ вашка.
Луктеш паренгым, киндым — весе,
А мый — паренге лепошкам.

Паренге лепошка. Тыгодым
Паренгын тамже гыч тунам
Йоча умшаш эрелан кодын
Нимо деч тамле кинде там...
Паренге ман. А киндын тамжым
Садак коден йоча умшаш.
Чынак, сар почешат тунамже
Чон ойго ситышын улмаш.

Да, тукумем ок пале сарым —
Сар деч вара ме шочынна.
Тушан ачам ыжна йомдаре,
Садак эре коржеш чонна.

Мый тукумем лүм дене тудым,
Войнам, карген илем чынак:
Мыняр чүчүм, мыняр пошкудым
Ом пале йөршын. Шочынак!

Война ачамым орландарыш,
Аван тазалыкшым солен.
Шүмеш садланак сар йүксавыш
Иянше тул гаяк солнен.

Ойлем гын мый «авам эн сае»,
Тек манышт: «Моктанаш вашка,
Вет мыйынат эр кече гае,
Эн поро, эн шыма, ласка».

Ўшаныза, тореш ом лий мый.
Но авамлан, ялт Кечылан,
Кертам гын, ит шонгем ман, лўмын
Парня гай ўмырге... чыла:
Мо чактара чал пагыт-пылым,
Мо дене ўмыр рвезештеш, —
Кўч наре ом чамане ыле
Кеч чырык парымем шотеш.

Уке, моктаныме гыч огыл
Ты мутым луктым мый, товат.
Авам аклалым неле годом:
«Тый пўтынь авалан — Ава!»

Ава чурий — чеверже киндын,
Шўмжак вет киндышке шынген.
Но лийын (мый ом мондо тидым):
Пошкудо дечын кўсылен
Пел сукурым — ыштен куд пайым
Куд игыжлан. Пукшен вўчкен.
А шкеже лийын темше гае,
Йочажын шыргыжмым ончен.

Ташлалын моктеммура чон гыч
Ты шерге киндын тамжылан,
Кунам кучен букварь деч ончыч
Кидем шар мучашан солам.

Шулдыранден капем тыгодым
Эсогыл такыр, мур йўкан.
Нигушто кудалтен шым кодо
Ни пудыргым, ни курикам.

Пүртүсын ямле семжым колышт
Тунемым мутым шуйдараш.
Шарнем: Почаш* йоча-влак волышт.
Юарлымышт шокта тораш.

Мыят ушнем. Куан авалтыш:
Пүртүс вел чоным кандара.
Чу! Кайык ешым мо тарватыш?
Могай азап орландара?

Вүд серын пырдыж гае онго
Шоктела койылда, товат.
Тевак! Коштан-влак, кумык возын,
Сур кайык игым луктедат.

А нуно, почын сар умшаштым,
Туткарым палыде вучат,
Вучат чарга йўк ден аваштым,
Йочала кочкишым ячат.

Пөрдеш мемнан ўмбалне жалын,
Чон йёсын чаргыж, кайык еш.
Коклан өрат: кузе торжалык
Умша гыч пултышым налеш?!

* П о ч а - энер лўм.

«Коранза, мындыр-влак!» — тўтанла
Шижде тарваныш шыдына.
Изи таннам, аклен шўм тагла,
Суаплын верыш шындена.

А Порылык? Волгалте теве
Эсогыл кече дене кўш.
Мый Порылык ден тичак темын
Чымалтым шыргыжын кўтўш.

Авам вашлийым шокшын, порын,
Да тудо порын вўчкалта.
Шомакше логараным корыш:
«Пошкудо шешкым кенета

Шўм чер йўршешлан сўмыралын...
Эше ондак тудлан колаш...
Талукуш лач Галю тошкале,
Да Аня школыш кайышаш».

Чаманышна Галю шўжарым:
«Ава», «няня» — чыла мутшат.
Уке эше кид-йол ўнарже
Пўрт мучко куржын колташат.

Эх, Галя, Галя... Шке азапым
От пале шке — изи улат.
Кодат тый шарныкташ аватым:
«Йўршеш аваже» ман ойлат.

...Кия кўвар ўмбалнак але,
Кумен шинчажым йытыран.
Изин-изин толеш ял калык.
Шогаши ок лий — йол чытыра.

Вашталтын пўртыштат шагалже,
Но шўм ок пере, ой, огеш.
Лач тўрвў, пел мутеш шогалше,
Ойлаш тўнгалше гай коеш.

Ала «чеверын» манме кодын,
Ала вес мутшо кўрлын ялт.
Чу! Ялт изи курчакла койын,
Аважын могырыш тайналт
Лишеме Галя... Кумык возо:
«Ав-ва...» — Шинчажым лупс нўртен.
«Ав-ва...» — Йўршешак нўргў озым
Шўмем шуралтыш сусыртен.

Ав-ва... Ньюган ты кўчык ойжо
Вўршерыш тул гаяк перна.
Но трук аважын йўштў онжым
Шып тўкыш шер гай вич парня...

Шўжаржым Аня нале кидыш,
Пелештыш: «Кучо-ян няням», —
Шуялтыш лышташнерлан киндым.
Да Галян кумылжо тунам
Нўлталте Киндын вийже дене.
Шыр-р ыштыш кенета ўмам...
Шонет, ты шыргыжмашке темын
Суапле шыргыжмаш тўнян.

...Шарнем ачаштын ик шомакшым:
«Ом пече йырже, — пелештен. —
Ок лий печаш йӧратымашым,
А тудо мландым йӧратен».

* * *

Вачем вӱчка угинде толкын,
Шӱмеш куан перке шытен.
Шӱлаш ласка могае!.. Только,
«Чеверын!» манын шуктыде,
Чарайолан, шаршудым келын,
Йоча жап куржо ала-куш...
А кечыйол тӱсан нур велым
Толеш нимо деч тамле пуш.

Элем ӱмбалне шурно шӱлыш
Мучашдымын иеш, иеш...
Палем: тӱняште лачак илыш
Тыгай мучашдыме лиеш.

2. Жап ден кинде

О пагыт, пагыт! Чулым оргамакла
Чечен эрласышке виян тӧргет.
Кӱштет: «Осалым вурсо, порым акле».
Айдемым илыш толкынеш тергет.

Адак кондалыч теве юзо шыжым,
Кундемым тудо порын вӱчкалта.
Тошкем шенгел куэ вашталтыш сынжым —
Ялт кечыйолым пидын чӱчкалта.

Шопкер вуеш, ой, ылыжын тулото,
А тушто кўшыч леве йўр шыжа.
Пўжвўдым тамлыше шышталге отыл
Айдеме кидым со мокта, шижам.

Тыгай ик пагыт ушыштемак тевыс:
Кундемыш шыже тольо кумыланг.
Мураш тунеммыла, кудывечым темыш
Оралге йўк ден иге агытан.

Ончале кече пеле пыл шентечын:
«Тыршен тунемза, уныка-влакем!»
Чынак, кузе вучен школна ты кечым —
Пайремыш погына ял калыкем.

Пайремже шочмо кече гае теве:
Лиеш тыгае икте талуклан!
Элемын клатше кинде дене теме,
Лийна чылан эше виян, улан.

Садланак, погынен ик ешла ятырын,
Угиндылан чапмутым ойлена.
Пурат мемнан дек школышко нур патыр-влак.
Пошкудо фронтовик — кугу уна.

Шагал тамлен мо тудо шере-кочым?!
Шагал гын пел Европым савырнен.
Эн ончык лектын, уло чонжым почын,
Танкист сар корныжым ронча шарнен:

«Нула тул
Йылмыж дене Украина мландым.
Йӱлен пасушто, шурно
Ломыж ден варна.
Шӱмна туртеш, шарла,
Пружиньла чымалтын,
Вӱргорно кӱжгемеш...
Шолаш пура вӱрна.
— Касвелыш!
— Кажнын шӱм кыра, ушна куатыш.
— Касвелыш! —
Миллионло енгын йӱк шокта.
Рӱданше кӱртньыла тушманын вийжым катыш
Айдемын шӱмжӧ дене шуаралтше танк.

Чучеш: мландат, кеч сусырген,
Яра ок кие,
А кредалеш.
Тушан йӱлен, тушман улна.
А ончылно — шаланыше ола.
О Киев! —
Москван шӱжарже,
Сусыржо элнан...

Тулшол гай стволыштым шуялын,
Неле танк-влак
Ола урем дене касвелышке вашкат.
Мемнам вашлийыт енг-влак
Лишыл танлак,
Пыгартыш вийышт дене
Кидыштым рӱзат.

Тыгодым ваштарешна,
Киндым да шинчалым
Пуанше, чытырыше кидше ден кучен
Лишеме шонго, тўсленрак ончале,
Да йўкшö лекте эркын:
«Эргым-влак, вучем...»

Жаплан олаште
Танк орва шыпланыш,
Кечат шикшан чурийжым
Ўштыльö тунам.
Жаплан мемнан дек
Тыныс тольо Мландыш.
Тугай улмашын
Киндын да шинчалын там...»

Шомакшым колышт, шўлашат мондалте.
Мемнан могае патырлык улмаш:
Шинчал ден киндым шужышо олаште
Ўшанлын араленыт вашлияш.

...Тыгае вийышт киндын да шинчалын,
Тачат эн патыр улыт кеч-куштат.
Садлан кидна, ал кече тўсым налын,
Пасушто киндым кугешнен кушта.

Туддеч кугу лияш төченак омыл,
Туддене мландыжат атылана.
Да тудын верч, шагал мо кодыл омым,
Шинчалгымеш пўжалтын кап-кылна.

Мыят эрталше пагытнам окмакла
Шулдеш ом пыште, ямле лийын ман.
(Шоганым пурлын ончыде от акле
Эсогыл мүйын тамжым нигунам...)

Кунам кўэш конгаште кинде сукур,
Кунам пөрт мучко тамле пуш шарла,
Уэш конча ковам, изишак сугыр,
А чоштыранше кидыште — сорла.

Пога агаште, кормыжлен, пиалым,
Вара кылташке савырен пидеш.
Савалын вуйым да пүген кыдалым,
Кугезе мланде деч перкем йодеш.

Касалык мучко, памятникла койын,
Сусла-влак кушкыт кечылан тура.
Волгалтын кумдыкеш шышталгын-тойын,
Айдемын сомылжым чапландарат.

Элем тыгае памятникым аклыш
Сар жапыште, векат, тўжем пачаш:
Нелемше вуйышт ден кавам чараклышт,
Ышт пу шем пыллан мландым леведаш.

Ковайым жаплыш тылзыжат, сорла гай:
Каналтыже ман волыш тўредаш.
Да пулдырчат пел пуд ден ыш серлаге,
Тўнгале «пулдыр тичшым» пулдырташ.

Сорла ден ўдырамаш... Танглалт ушналын,
Лийда шўмбел мландемлан символ гай:

Сорла пашаче чӧгыт ден ушналын,
Чапда эл мучко кечыла йолга.

Тендан деч йыжыным погалын кушмо,
Лияш эре жап дене шинчаваш.
Ойлат кеч, лийын ок керт весе кумшо,
Пеленда лие кумшыжо — кидвакш.

Тудат, ең шинчавӱдым да пӱжвӱдым,
Куаным, ойгым ӱкымеш варен,
Мландемла пӱрдын кечывалже-йӱдшӱ,
Со мӱгырен — ложашыш савырен.

Кеч кундемем войнан таул-тӱганже
Ыш сусырто, ыш вӱдылал тулеш,
Но тудын логарангыш шичше тамжым
Ава-кована тамлышт утымеш.

Тунам кидвакшлан ӱшанен энгертышт,
Я нунылан вакш энгертен сар гоч;
Кеч-мо гынат, мыняре ойго эртыш
Вакш кӱ гоч, салтак ватын шӱмжӱ гоч.

Шываш* коншудо нӱшмӱ возын — урын**,
А шурно пырче — чывыштыш виса.
Кидвакш, кок ягылгыше пӱйжым пурын
Лукташ тӱчен ложашым, лаваса!

* Ш ы в а — вакш кӱ коклаш пырчым колтымо рож.

** У р ы н — урзо (волжск. говор.)

Коншудо кинде кочырак улмашын...
Арва киндат пагарым корштарен...
Кузе нулалмышт шуын ош ложашым?!
Могай ўшан куатым уштарен?!
А кинде кўлын фронтлан, Сенгымашлан.
Арамлан огыл уло мут — «кўлеш».
Изи ялем илен ик шонымаш ден:
Лиеш гын Аваэл, чыла лиеш!

Садлан кавалан тудо ыш энерте,
Кава энертыш тўнык шикшлан шке.
Мом йодын пагыт — ыш чамане, керте...
Чыла пөръенгым вашлиял ыш керт.

Кеч ужмышудымо тушман сенгалте,
Но сарым каргена ме ўмыреш:
Мыняре рвезе рвезынек шунгалтын,
Да ўдыр кодын шонго ўдыреш.

А рвезылык тунам лўдде вашпиже
Шаланымаш ден, алым чумырен.
Варажым тергыш рвезылыкын вийжым
Акрет гычак ир кийыше сөрем...
Тунамсе тукум! Муынат ўнарым,
Пеле шужен чыташ, тўзаш элем.
Садланак ончылнет могае парым?!
Мондет гын — сулык, мыйын тукумем.

Эртат ий-влак торашке, пылла ийын.
Ик тукум весе дене вашталтеш.
Лач рвезылык кодеш, полмезе лийын,
Да кинде кеч-кунам киндак кодеш.

Но мландына ласкалыкым ок пале.
Айдеме верч тургыжлана тачат:
Таза да поро оңыштыжо але
Чашма өрдыжлуан йоча

Кизам шуен йодеш аваж деч киндым.
Омыштыжат дыр курикам ужеш.
Ит мондо тидым, кечын шарне тидым,
Чал мланде шарысе айдеме еш!

Ужам тыгай сүретым але ятыр:
Окмак ең киндым луктын кудалта.
А весе, кевытыш пурен, васартыл,
Шүрчан йодеш шем киндым, пелторта.

Палем шем чоным, ужынам шем мландым.
Киндончылно, шем киндым — нигунам!
А чынжымак пернен айдемылан гын, —
Арва ден варыме улмаш тунам.

Шем киндым ужшо ок ман киндым «шеме»,
«Уржа ложаш гыч пыштыме», — ойла.
Мо, кинде дек ончалтышна весеме?
Ме тудым мондышна аклаш ала?

Кö игылтеш поянлыкнажым воштыл,
Тыгае-влакым мый карген илем:
Кö Киндын лүмжым пагален ок мошто, —
Ок мошто Аваэлжым пагален.

3. Мланде ден кинде

Ончыко илыш вашка, вўдшор урмыла,
Мланде садак рвезештеш, ок шонгем.
Шочынак, тудо пўралтын шол шурнылан, —
Кинде перке мланде шўмыш шынген.

Умыр эрдене шарлен кумда олыкыш
Шөр гае нугыдо ош тўтыра.
Лекше чевер кечым, налын ош солыкыш,
Кинде-шинчалла шуя йытыран.

Асыл рўпшалт юж шепкаште нур верчынак,
Кўшыч ок воло полмезе турий...
Ончо, кас кече чевергыше кече мо?
Кызыт кўктен лукмо кинде чурий!

Лектын пич йўдым яндар, леве южышко,
Пырчыла шўдыр-влак ешым аклем,
Налын эн шерге поянлыкла урзышко,
Нуным тўнялан шыман пөлеклем.

Тек нигунам ег тупрўдō ок сусырго,
Тек кажне икшыве темше мала.
Тылзыжат, нōлтын тичмаш кинде сукур гай,
Тек тамле омым ласкан семала.

А кечывалым кушкеш шулдыр капыште,
Пўркытла кўшкō, кавашке, кўзем.
Чал мланде тыртыш изем кодмо татыште
Ток шурнывечылан кидым рўзем.

Почын куан дене шўлыш онгым, мый
Тынысле тымыкым эплын шулам.
Мландым, ончал, кинде сукурла онымо,
Пуйто мый шўдыржō тудын улам.

Шочмо мланде мын чурийже — шемрокдымо,
Лўмжō тыматлын йонга — Марий Эл!
Чапшым аклен, шымлу шым пачаш моктымо,
Чулым эре пашалан мемнан вел.

Ситышын тōрсыр улмаш кушмо корныжо.
Кормыж виса пырче возын рокеш —
Шурным пуэн калыкемлан лач кормыжым,
Ик уржавуй йомын огыл, коеш.

Ятыр гана корныен возо орлыкыш,
Шупшын олашке нужна изорвам.
Корно-туткар шōрым савырыш торыкыш,
Нōштыльō тошто йыдал лавырам.

...Нале Шемрокдымо мланде ўяндышым,
Рвезылык шўлыш ден кечын тырла.
Тўвыргō шурно пасу — кумылангыше,
Лийже эше чот куанле эрла.

Кумылым темдыше да шерымак темыше
Корно дечат углыш шочмо вер-шōр:
Уло шке «БАМ»-на эсогыл кундемыште —
Комплексыш ушныш асфальт корно, тōр.

Илыш анган шере-кочыжым палыше
Лишыл пошкудо-влак мландым тўзат.

Манытыс: «Ялжым ончен акле калыкшым».
 Лие тудат чынжымак у тўсан.

Шочмо ялем йӱратем мый шӱмйолкынын.
 Кажне гай пӱртшӱ ӱмбалне тура
 Нӱлтшӱ антенна-влак радиотолкыным
 Ӗрышыш ялт нойыде пӱтырат.

Ик гана огыл, айдемылак вургыжын,
 Илышын тургымжым тергыш тудат.
 Чытыш вӱдшорым, шолемым да пургыжым —
 Сенгышыш лачак кредалын лектат!

Теве почанше печкела клуб шолдыргыш
 Да шолдырдик лие тӱкӱ омсан.
 Икте воктеныже пӱрдӱ, но со туркыш
 Весе эртен кошто тӱчын умшам.

Кумшыжо койо эре шинчам кумышын...
 Погынымаште ӱчашышт ваш-ваш.
 Манмыла, чытыш мешакынат тумышым,
 Тич овартен лиеш угыч шӱташ.

Рвезе еш почо чолган паша кумылым.
 Поро тӱнгалтышым южо тӱра
 Порын вашлийын ыш мошто, ыш умыло,
 Савырныш тупынь. Лӱмнерлан кӱра.

Рӱдӱ илемлан гына корным сӱрымӱ,
 Лектын эн ончыко, кидым лупша.
 Пеш тототла, пӱтыралын шем ӱрышым:
 «Ялже пыта гын... огеш кӱл клубшат».

Исыр шомакше гаяк ятыр погыныш
Өрдыжкө шолымо йодыш ора.
Терыс вүд ферма воктен ушна йогыныш,
Мие энер лишке — нерым шура.

Сылне пүртүсүм шөргаш тудо авырыш,
Төчыш памашын шинчам сокырташ...
Возыч тыят тунам мыскынь пуламырыш,
Мландым йөратыше имне йолташ.

Йөршынлан кайышда ял гычын ятырын,
Пүргым кудашын, ойганше сынан.
Южо ең мондыш дыр: техникын патыржым
Имнын куатше денак висена.

Шочмо Шемрокдымо мландынам сулыкын
Сокырла ончымо ыш тол шотеш.
Илыш — садланак шол илыш: асулыкым
Түрлө коса деч шокте вошт шоктеш.

Нөлтө у клуб, драмтеатр гай йонтыдо.
Южо садак мелын ыш лий яллан.
Пелне кычал кошто кумыр сем йонгымым?
Өрдыж романтика үжө ала?

Але коклан, темен пылышым, клубышто
Шодо йүк дене кара светосем.
Йөршын шыншале гай кадыртыл тупыштым,
Койыш-влак кертмын төргат чегасен.

Теве тыгодым уремыште ныжылгын,
Шерын садерым, йонгалте баян.

Сылне марий муро, чонышто ылыжын,
Уло кундем мучко ийын кая.

Лектыт кушташ, модыктен капым, рвезе-влак,
Йүксö тўшкалан шинчаштым пўял.
Толза, көраныза — ялысе рвезылык,
Волгыдо рвезылык, тыныс пиал!

Ялысе рвезылык! Лўмжö ялт муро гай.
Ончыко самырык шўмым вўда.
Тудо — вийпатырже колымшо курымын,
Шўлышлан, илышлан киндым ўда.

Шинчын тöшакыш, толеш тушко мўндырчын
Озым чурийым мушкаш леве йўр.
А кенез рўдын вўчка кукшо кўдырчö,
Кинде пасум волгалта каватўр.

Кö ок йöрате ончаш шурно савышым,
Шўмыш куанле сескемым савен?!
Лектын мый нурыш, мылам вуйым савыше
Ток шурнывечылан вуйым савем.

Тамлын пушланыше южышто йўштылын,
Мыйын, товат, нигунам шер ок тем.
Кочо пўжвўдым санга гычын ўштылын,
Шыргыжше Кечым виян ырыктем.

Шурно кашта возеш ярымын. Коримыла,
Пуйто аван чурий куптыр шуйна...
Да Моабитский тетрадьысе корно-влак...
Але рейхстагысе мут — «Шуынна!»

...Шурным поген, пасу йыр пörдам утыр мый,
Пырчым шиям веле мо — йонгыштем:
Пуйто, кумдан шаралтен кид-йол шулдырым,
Мландым вакш күла кыртмен пörдыктем.

Кече шке йырже, шиждеак ноялмыжым,
Мландым эре пүтыра, пүтыра...
Мужыр вакш күҗе семын нуно поян южым
Вошт тўня мучко шарат пугырак.

Волгыдо рвезылык дене иланыше
Чон шулдырем эшеат талышна.
Да йонгатан мланде шўмын пырткалмыже
Мыйын вўршерыш куатлын ушна.

Нуно пырля бомбым огыл, а илышым,
Киндым моктен ўжыт ончык эрташ...
Мланде эре тыныс южымак шўлыжō.
Саклыза Мландым, тўнясе еҥ-влак!

Ўлсола ял, 1984 ий

II

Муро арнам

Мылам — латкандаш

Семже М.Александровын

Кас пыкжмыш вопыш ял үм-ба- ке, по-мы-

-жалте о-мыш ер вок-тен. Иүтырам колталы лай рүм

-бал- ге, йө-ра- тен он-тен, ше-рет ок

тем. Мылам латкандаш, мылам латкандаш, тон ү-

-жеш йө-ра- таш. Но кушто муаш, вот

куш-то му-аш, шүм пе-ла-шым му-аш?

Кас пычкемыш волыш ял ўмбаке,
Помыжалте омыж ер воктен.
Тўтырам нўлтале лай рўмбалге,
Йўратен ончен шерет ок тем.

Припев:

Мылам — латкандаш, мылам — латкандаш,
Чон ўжеш йўраташ.
Но кушто муаш, вот кушто муаш,
Шўм пелашым муаш?

Шўдыр-влак воленыт юзо ерыш,
Толкыналтше мушкылтыт, йолгат.
От ўшане, лек кастене серыш,
Мо лиеш, вара шкеат ужат.

Припев.

Йылык серыш вошышым

Семже В. Осиповын

Сы- ным
бу- ты-
се- рым во- лы- шым
ымм лымм тек- лы- жым
ы- шым- шым бул- шы- ды- шым туд- лан
ош вис- вы- сым по- лы- шым
ю- ро- тем по- тек- лы- шым
ы- лык се- рым во- лы- шым
Ко- ро- лы- сын о- лык- шым у- жыл- ден йыр- ван ку- зе от ор
эх, по- кой сай д- мыр- на во- жи- лал- ше туд- вы- нал э- ше- ат те-
вер- тыш ку- лы- мör - мör

Йылык серыш волышым,
Ош висвисым погышым.
Ыштышым вуйшұдышым тудлан.
Вучышым мый лекмыжым,
Йöратен пöлеклышым.
Ен «манеш-манешым» тек ойла.

Припев:

Йылык лапыш волышым,
Корамасын олыкшым
Ужылден йырваш, кузе от öр!
Эх, могай сай ўмырна,
Вожылалше тўрвынам
Эшеат чевертыш кугымөр.

Шым чыте, пелештышым:
«Жап шуэш, пеледышым
Йылык серыш толын погена.
Ший сўанын шұдыржым,
Кок шергаш гай шұдышым,
Ўмырешлан коктын пидына».

Припев.

Ўшан шўлыш

Семже В. Осиповын

э - э - эрхын эр - ын мый эр - де - не ву - ыи ной - та -
 шў - м чо - не - мый пў - ты - нех мый ка - ва - кан по -
 - ла - а - ын ко - ын ы - аа - ра - же те - бер - та ка - ва -
 вий - ку - а - тым те - ы - ыт - кан ю - мо деу на - ва -
 - ла - а - ан - гар па - ла - вау та - е тек мий -
 - же ку - мы - на да ю - мо шў - мы де - не во - ран -
 - же и - лыт - на и - лыт - на э - ре ки де - тым тый шы - кан шў -
 - я - ме ю - мы - кан ку - кан

Эркын-эркын мый эрдене вуйым нөлталам.
Алын койын ўжараже чеверта кавам.
Шўм-чонемым пўтынек мый кавалан почам,
Вий-куатым кечыгутлан Юмо деч налам.

Яндар памаш вўд гае тек лийже кумылна,
Да Юмын шўлыш дене воранже илышна.
Эре кидетым тый шыман
Шуялте Юмылан.

Юмо пуйто чарайолын шўм-чон вошт эрта,
Юзо вийже дене язык дечын эрыкта.
Но лач икте чон ласкалыкым ок пу мылам:
Юмым неле гоным веле шарнеда — молан?

Ласка-ласка мут дене воранже илышна,
Тунам гына тыматле да поро лийына.
Эре кидетым тый шыман
Шуялте Юмылан.

Ик ганат тылат шинчам пўялын омыл

Семже В. Осиповын

Ик га-нат ты-лат шин-чам пў-я-лын о-мыл
 о-ды йө-ре-тем шо-ма-кым шым-лук ни-гу-нам а-мы-
 -няр га-на мый ко-де-нам йүд о-мым ты-йым вай-шый-ме-ке
 ге-вер-гем мо-лан? а-мы-лан? Ик га-нат

Ик ганат тылат шинчам пўялын омыл,
 «Йөрәтем» шомакым шым лук нигунам.
 А мыняр гана мый коденам йүд омым?
 Тыйым вашлиймеке чевергем молан?

Ик ганат тылат шинчам пўялын омыл,
 Но иктаж гана шижат ман шоненам.
 Садланак, йыштак окна турашкет толын,
 Тыйым вученам, садак ўшаненам...

Ўшанем мыят, кеч жап эрта. Шўм тулым
 Нигунам нимо йөртен ок керт улмаш.
 Ах! Йөратымаш пелен тўняште уло
 Да ила пиалдыме йөратымаш.

Күрен шинча

Семже В. Осиповын

Танем, олык лапыш
Волет лыве семын,
Кучен мыйын кидым,
Шыман пелештет.
Йоратыше шўмын
Пералтыме семжым
Колам да шижам мый
Күрен шинчаштет.

Погем кандывуйым,
Тугае чеверым!
Күрен маке гае
Пеледе шинчат.
Ончен йоратем мый
Шинчатын чевержым,
Кеч рвезе-влак ятырын
Кандым ончат.

Күрен шинчан ўдыр!
Изиш вожылалын,
Чечен кандывуйым
Тылат пөлеклем.

Шкетак улмет годым,
Аршашым ончалын,
Тек пале, тек шарне:
Тунар йоратем!

Полмезе мардеж ма
Шереш шем ўпетым,
Ала шем ўпетше
Мардежым шереш.
Күрен шинчан ўдыр,
Шуялте кидетым
Кумда илыш корным
Эрташ иквереш.

Погем кандывуйым,
Тугае чеверым!
Күрен маке гае
Пеледе шинчат.
Ончен йоратем мый
Шинчатын чевержым,
Кеч рвезе-влак ятырын
Кандым ончат.

III

Йоча пӧлек

Омо

Толя модын тольо.
Чылт ярнен, коеш.
Мален колтыш веле —
Омымат ужеш:

Пуйто үстембалне
Уло түрлө чес:
Груша тугай тамле,
Арбузат коеш!

Кок шинчаге туржын,
Писын кынелеш.
— Пу, авай, арбузым, —
Йыгылаш пижеш.

— Омым ужыч але, —
Ава воштылеш, —
Эрла пуэм налын,
Мале кызытеш.

Чевер полан

Поланвондышто полан
Чеверген молан?
Вич ияш Йыван
Өрмалген тидлан.

Нугыдо пыл-лапчык
Петырен кавам.

Тидын годым лачак
Ўжыктыш ава.

— Пурто модышетым,
Кылменат, чукай.
Ончо, чуриетшат
Чеверген могай.

Аваж век шыман
Савырныш Йыван:
«Тевыс вот молан
Чеверген полан...»

Кисат пала

Шўжарем ийготшым
Эреак шарна.
Кеч-кө туддеч йодшо —
Кидыштак — парня.

Пөрт ўмбак шичмекше,
Кисажат пала,
«Мыняр ий?» — йодмеке,
— Вич, вич, вич, — ойла.

Шыже мардеж

Мура нурышто трактор виян,
Күшнө кече той-шөртнъын модеш.
Элем мучко чүчкен ошкылеш
Чевер шыже, олма чуриян.

А могае айват южын тамже!
Вүчка кажным тыматлын, шыман.
Кажне пагытын уло шке ямже,
Лачак шижын гына моштыман.

Кечыйол куэ вуйым өндалын,
А шопке... шонет, ал ўжара.
Шыже йүд пешкыдеш ынеж мале:
Лым лийдегыч төшакым шара.

Пуалеш куан-юж тошкеш шойыч,
Мыйымат ты куаныш уша.
Чевер шыжын мардежше, ом шойышт,
Тугай куштылго. Шошо пушан.

Чыве, агытан, вараш

Агытанын воктенак
Чыве кертмын моктана:
«Уло мыйын кекерек!»
Колыштын темеш шерет.
Агытан гын, агытан,
Тудын тугаяк артам:

Эре шога тавадан
Да тўнгале:
— Чыве тан,
— Ит моктане. Кукаре-ек!
Кекерек мылам — керек;
Уло мыйын чапле поч,
Эй, Акнаш, окнатим поч,
Каласе-ян вашкерак:
Көн сай поч да кекерек?..

Кенета... Ой, каваршаш!
Только чонгештен вараш:
— Родо-влак, те арамлан
Юзо кайык лийнеда.
Пален шогыза: мылам
Огеш кўл моторлыкда...

Вараш ойлен шуктымеш
Йымышт «тан-влак» тыманмеш.

Пырыс ден коля

Сур пырыс лукышто шинча,
Йўла тул самынак шинча.
Ужеш: шиялтышым шокта
Коля, пырыслан шокта:
— Салам, йолташ, муралте, кушто.
«Эге, — шоналтыш, — вот шыл кушто!..»
Кержалте, пуйто сур вараш,
Но кодо пырысет вараш.

Обезьян

Икана ик обезьян
Муын шўчым. Эх, азап!
Шоныде, кидеш йыген,
Ончен öрын да йырнен.

«Шем шўч кайыже», — шонен,
Шүргеш кидым йыгалтен.
— Ынде коям йытыран, —
Ончен кидшым обезьян.

Почеламутист

Почеламутым возышым
Кузе лўмдаш, шонышым.
Танкым вўдышö — танкист;
Трактор дене тракторист
Лектеш нурыш куралаш.
А туге гынже, йолташ,
Шот лектешыс каласаш:
Тиде — по-че-ла-му-тист.

Чўчалтыш

Чыла, чыла чывылтем,
Чувар чывым чыгылтем,
Чырге, чырге чыпчыктем,
Чыган чывым чыждырем.

Шогертен

Шылым шижын шогертен,
Шөртнӧ шулдыржым шарен.
«Шыгырдик!» — шогыртатен
Шинче шапле шолышкем.

Шорык шылым Шем Шимай
Шинчалташ шара шыман.
Шылым, шолым шупшкеден,
Шолышт шыле шогертен.

Эрдене

Могай сылне шошо,
Могай сылне эр!
Коеш лум гай ошын
Пакчаште ломбер.

Ал солыкым рӱзӧ,
Чевер ѳжара.
Ломбем пакчам тӱзыш,
У пушым шара.

Моктен тымык эрым,
Сар шӱшпык мура.
Вучен кече лекмым,
Ош ломбо нера.

Лыве

Модыт лыве-влак шыман,
Түрлө-түрлө вургеман.
Висвис валне лүнгалтат,
Кандывуйыш чонештат.
Мыят отышто улам,
Лыве гай чонештылам.

Изи художник

Миша налын карандашым,
Эх, сүретла, пенгыжеш.
Кенета шыма аважым
Чояракын ончалеш:

«Ончо, ончо, аваем,
Могай онгай сүретең».
— Чынак онгай, — манеш ава, —
Илыше гай ужава.

А Мишук, ончал аважым,
Шинчавүдшым үштылеш:
— Сүретленамыс изамым,
«Ужава» ман игылтеш.

Шояче теле

Йӱдым покшым
Возын чот.
Лумла ошын
Коеш шол.

А эрдене
Славик пеш
Издер дене
Куржталеш.
«Толын теле, —
Ышталеш, —
Шич издерыш
Тыманмеш,
Волене ме
Иквереш».

Чевер кече
Кӱзыш веле —
Шулыш теле.
Ну, игече...
Чылт шояче!

Шордым ужын

Чодыраште шордым ужын,
Изи Микушна чылт ӧрын:
«Ой, ачий, ушкал могай,
Тормак вуйжо пеш онгай».

Каныш кечынат

Рушарня эрден Микуш
Пыртланат огеш лий луш:
«Каныш кечыс, акаем,
Фермышке молан кает?»
— Ну, векат, онгай улат тый,
От ыngle алят акатым:
Каныш кечынат вет презе
Шудым йодылда —
кочнеже.

Рушла мошта

Ачаж ден
Микуш пырля
Олаш толын
Унала.
А олаште,
Ой, мыняр
Коштеш калык —
Кутко нар.
Кенета
Изи йоча
Вик чарналтыш:
— Ой, ачай,
Изи веле —
Ошкеда
Мутланен,
Рушла мошта.

Чынже денак

«Мультипультим» онченак
Ярныш Микушна, чынак.
Мален колтыш.
Омыж дене
Куржталеш корем воктене,
Ончалеш — яндар памаш.
Туштыжо орол улмаш.

Тудын дек Микуш тарваныш,
Йодын ончыш вӱд йӱаш.
Вӱдшым саде еҥ чаманыш:
Ыш пу даже подылаш.

Шогылто Микуш пӱжалтын,
Сӧрыш мӧнгӧ каяшат.
Кынел шинче помыжалтын —
Йӱмӧ шуэш, товатат.

Шинчалык

Шинчылте Микуш, вискалыш,
Ким Сергеичым шарналтыш.
А шинчалыкым молан гын
Южо еҥ чия, ужалтын.
Очыни, сӧрал кояш
Огыт шоно кудашаш.
— Кевыт гыч эрла, ачий,
Налын пу мылам очким.

Йӱр

Кӱдырчӧ, тек кӱдыртӧ,
Сургыктен кавам.
Виет сита — лӱдыктӧ:
Патыр ең улам.

Мый лектам уремышке,
Йӱр йӱреш выжген.
Лӱмынак, мурен, мый шке
Чывылгем капге.

Леве йӱр, иктутыш
Вӱдым шыжыктал.
Улам кынергутыш, —
Вашкерак кушкам.

Мӱкш ден шыҥа

Шыҥа кочкаш кычалшыжла
Вашлийын мӱкшым да ойла:
«Улам вет мые эн пашаче,
Эн писе, чулым, пешак паче».
А мӱкш нимом пелештыде
Тарваныш да, ӱчашыде,
Йол йыр нектарым погалтен
Чонгешгыш омарташ, вашкен.

Пырыс омо

Мала пырыс конгамбалне,
Чарныде, эре мырла.
Омыж дене онгамбалне
Коля-влакым чыждыра.

Теве икте койылалтыш,
Ок кудал нигуш окмак.
Коя пырыс ямдылалте,
Төрштыш ангyra ўмбаk.

Кенета кўвар ўмбаке
Крөп! вел шоктыш пырысет.
Ончал колтыш онгамбаке —
Шылыныт коля-влакет.

Пөрткайык омарта

Ужам пушенге вуйысо
Ик шырчык омартам.
Каен шукертак мурызо
Чечен апрель марте.

Лум кўшнö койо веле —
Тыш тольо пун сарсий.
«Эй, шем пыл, лумым веле,
Вет телын первый сий».

Конда тыш шудым, моным
Да пуным нумалеш.

Тек тудо йүштө годым
Ок кылме утымеш.

Шинча пушенге вуйышто
Пөрткайык омарта.
Изи озаже укшышто
«Чирик-чик» муралта.

Могай кайык?

Шем вуян,
Кужу почан.
Шеме-ошо
Шулдыран.
Тиде кайык —
Писе кайык,
Эртен кайыш
Чонгештен.
Лүмжө тудын —
Шогертен.

Пижше шогертен

Кочай левашым чиялтен.
Тугае чапле!
Томаша,
Лач тушко шинчын шогертен,
Да почшо пижын. Вот паша!
Кужу шем почшо мучыштен —

Чияшке нерже пижылден,
Шем нержым кертын төргалтен —
Адак чияш поч энертен.
Лекташ тыршен эрат-касат,
Тыге шинча докан алят.

Киса ден пөрткайык

Киса кайык — чылдырий,
А пөрткайык — куньырий;
Муылдалыныт кочкаш
Тамле кочкышым пакчаш.
Ну, тыршеныт, толашеныт
Саде кочкышым пайлаш...
Кенета киса чүнгалын
Да шикшалтын. Мом ойлаш!
Садланак дыр тыманмешке
Күрльö кайык келшымаш:
Киса кайыш чодырашке,
Вер пөрткайыклан — леваш.
Шке йолташым киса кайык
Монден огыл. Сай пала.
А молан уке гын телым
Толеш тудо унала.

Радиом колыштын

Мурым йөрата Йыгнат.
Теве кас шуэш гына,
Радио воктек шинчеш,
Ныжыл семым колыштеш.

Тушеч йонга мурымаш,
Баян дене шоктымаш...
Артист-влакым ончалаш
Перныш радиом рончаш.

Изи шўдыр туныктен

Изи Катя чулым пеш,
Тунемаш моткоч кертеш.
Каныш кечын аваж дек
Ушкал фермыш ошкылеш.
Тушто шўкым эрыкта,
Презым куанен пукша;
Йолташ-влакшылан полша,
Аваж семынак тырша.

Тыршымыжым ужытат,
«Кö туныктен?» — йодылдат.
— Изи шўдыр туныктен, —
Ойла, онжым ончыктен.

А шүмыштö — шошо

Чиен чевер кече ал көржым,
Куэ ший йолвам сакален.
Шыман модыктен лайык пүршым,
Мардежше вүчка семален.

А тельже... Пуйто художник!
Чыла шотыш налын, чыла:
Эше сылнештен ужар кожым,
Куэ шыргыжеш кечыла.

Пурем, кумылан, чодырашке, —
Ош муро шыман өндалеш.
Мардеж лыпланаш огеш вашке,
Кидемым тугакак туржеш.

Коклан, тумо вуйышко толын,
Тыш-туш ончалеш шогертен.
Да тудын чарга йүкшым колын
Төршта ош меранже, өрткен.

Кеч кызыт лач пörтыштö шокшо,
Кеч пургыж садерым кереш,
А шүмыштö... шүмыштö — шошо,
Куан ош муреш пеледеш.

В У Й Л Ы М А Ш

I. Шарнымаш-влак

З. Кудряшова. Шинчавўд, шинчам кумет гынат, лектеш	4
В. Абукаев-Эмгак. Йолташ нерген муг	12
Г. Сабанцев. Пеш волгыдо айдеме ыле	23

II. Почеламут арнаш

Шокшо куэ	30
Пиал	31
«Мөнгет толат гын, «эргым» ман, куанлын...»	32
«Поезд йўк йонгалте. Шикш кынеле...»	33
Тенгыз серыште	34
Ачамын корныжо	36
Ўмыр аланыште	38
Рвезылык шулдыр	39
Теле кастене	40
Изи ўдыр пукша көгөрченым	41
Тошто Крешыныште — теле	42
«Түрлө улыт ўдыр-влак тўняште...»	44
«Адак ме коктын волена вўд серыш...»	45
Оршанка велне, маныт...	46
Кава	47
Шупшалмаш	48
Йолташ	49
«Шўмыш корно тўналеш кушеч гын?...»	50
Шошо кас	51
Тыгат лиеда	52
Йўр йымалне	53
Кўдыронгыр	54
Шкет годым	56
Тау тылат (Муро)	57
«Ит кудалте» шонен...»	58
Вучем (Муро)	59

«Шүмем гыч тый...»	60
Ковамым шарнен	61
Күтүчө	63
«Омо таче кумылемым нөлтыш...»	64
Палыдыме почерк	65
Мланде ден имне	66
«Эше түл-дүл денак лектам уремыш...»	67
Канде шулдыран пагыт	69
Кайыклудо	70
Шыже	71
Шүмыштем пеледын шошо	72
Эше ик үмыр күрылтө	73
Шем кид деч мучыштен	75
Школ корно	76
Шөршудо	77
Пий шортеш	78
Айдеме шүм	82
Пел шүман ава	83
«Уке, йоратымаш гыч огыл...»	84
Шукертсе, шукертсе...	85
Посана	86
«Ош лум велеш, ош лум велеш...»	87
Куэр нерген баллада	88
Ах, рвезылык!	89
Ялем	90
Шүшпык пыжаш	91
Киндылан вуйым савем (<i>Поэма-триптих</i>)	92

III. Муро аршаш

Мылам — латкандаш	116
Йылык серыш воышым	118
Ўшан шүлыш	120
И ганат тылат шинчам пүялын омыл	122
Күрен шинча	123

IV. Йоча пӧлек

Омо	125
Чеве́р пола́н	125
Киса́т пала́	126
Шы́же марде́ж	127
Чыве́, агы́тан, вара́ш	127
Пыры́с ден ко́ля	128
Обезья́н	129
Почела́мутист	129
Чӱ́чалты́ш	129
Шоге́ртен	130
Э́рдене́	130
Лы́ве	131
Изи́ худо́жник	131
Шо́яче теле́	132
Шорды́м ужы́н	132
Каны́ш кечы́нат	133
Ру́шла мо́шта	133
Чын́же дена́к	134
Шинча́лык	134
Йӱ́р	135
Мӱ́кш ден шы́нга	135
Пыры́с омо́	136
Пӧ́рткайы́к ома́рта	136
Мога́й кайы́к?	137
Пи́жше шо́гертен	137
Киса́ ден пӧ́рткайы́к	139
Изи́ шӱ́дыр туны́ктен	139
А шӱ́мыштӧ́ — шо́шо	140

Литературно-художественное издание

Вадим Васильевич Илларионов

КУМЫЛ ОРЛАНГЕ

Почеламут, муро-влак, поэма

ГРОЗДЬЯ ДУШИ

Стихи, песни, поэма

На марийском языке

Ответственный за выпуск *Ю. И. Соловьев*

Редактор *Г. Л. Сабанцев*

Корректор *Н. В. Васильева*

Сдано в набор 20.12.2008. Подписано в печать 21.01.2009.

Формат 70х108/32. Бумага офсетная. Печать офсетная.

Усл. печ. л. 2,34. Тираж 1000. Заказ 213

Отпечатано в ООО «Стринг».

424002, г.Йошкар-Ола, ул. Коммунистическая, д. 31.